DE BEELDENAAR

MEI/JUNI 2002, 26e JAARGANG NR. 4

Laurens Schulman b.v.

numismaat – gediplomeerd veilinghouder – beëdigd taxateur
Brinklaan 84a · 1404 GM Bussum

MUNTEN & PENNINGEN & PAPIERGELD

Door onze gedegen kennis, opgebouwd door vier generaties in 120 jaar, zijn wij als geen ander in staat u te adviseren bij de opbouw van uw verzameling.

KWALITEIT & GARANTIE

Alle door ons verkochte stukken garanderen wij op echtheid, kwaliteit en juiste toeschrijving. Daarom zijn wij wereldwijd een begrip!

VEILINGEN & VOORRAAD

Twee keer per jaar vindt onze grote internationale veiling plaats. Beroemd niet alleen voor aankoop of verkoop van munten maar ook als gezellig trefpunt van mede-verzamelaars. Onze grote eigen voorraad is overigens ook de moeite van het doorsnuffelen waard.

TAXATIES & VERZEKERINGEN

Wij zijn beëdigd taxateur ten behoeve van verzekering, aankoop, verkoop, successieaangifte of verdeling.

Geopend: dinsdag - vrijdag
10–16 uur op afspraak
tel. 035-6916632 · fax 035-6910878
e-mail: coins@schulman.nl

DE BEELDENAAR 26 (2002) nr. 4

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR
Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

STICHTING DE BEELDENAAR
Secretariaat en redactie:
Postbus 2407, 3500 GK Utrecht.
tel. 030-2910418, fax 030-2910467
Postbank 5761252
Spaar- en Voorschotbank 27.67.73.632
Postgiro België 000-0917858-44

REDACTIE
M.L.F. van der Beek
P.A.M. Beliën
J. Limperg
D. Purmer (hoofdredacteur)
R. Van Laere (België)
B.J. van der Veen

ABONNEMENTEN
Abonnement (incl. BTW) bij vooruitbetaling per jaar € 22,96. Voor België en Luxemburg € 23,55.
Overige landen € 33,81.
Losse nummers € 4,54.
Abonnementen omvatten alle nummers van één jaargang en worden stilzwijgend met een jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar een opzegging is ontvangen.
Abonnementen opgeven bij het secretariaat.
Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven adreswijzigingen en mutaties door aan hun vereniging.

ADVERTENTIES
Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK
Drukkerij Peeters, B-3020 Winksele, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven, vallen buiten verantwoordelijkheid van redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Redactioneel 150

Bij de voorplaat 150

Van Gelder: de lezing, zijn invloed, de penning 151
Bert van Beek

The trial of the Pyx 153
L.M.J. Boegheim

Penningwedstrijd rond het thema huwelijk in Schoonhoven 160
Ger Boonstra

Op zoek naar een resolutie 162
C.G.J. Pannekeet

Een schelling van Maastricht 1630 166
W. van den Nieuwenhof

Het mysterie van "Mr. B" 168
J.E. Gieskes

Interessant én raadselachtig 174
J.G. Stuurman

Concordia res parvae cresunt 177
Bouke Jan van der Veen

Bezoekerspenning voorjaarsvergadering KNGMP 2001 en haar voorgangers 180
Dick Purmer

Heleen's Levano's experimentele jaarpenning 2002 185
L.F. Teding van Berkhout

Penningnieuws 188

Boekbesprekingen 190

Verenigingsnieuws 194

Tentoonstellingen 197

Redactioneel

DICK PURMER

Het voorgaande nummer heeft u helaas niet conform de gewenste opmaak bereikt. Enkele advertenties en daarnaast een onjuiste afdruk hebben het voorgaande nummer ontsierd. De redactie biedt hiervoor zijn excuses aan.

Het nu voorliggende nummer is zeer gevariëerd. Zowel munten- als penningartikelen zijn aanwezig.

In dit nummer is Prof. Van Gelder prominent aanwezig. Op de voorplaat is de door Elisabeth Varga vervaardigde penning afgebeeld. Op 27 november werd de eerste Van Gelder-lezing gehouden. Bert van Beek geeft zowel over Prof. Van Gelder, de Van Gelder-lezing als over de penning een korte inleiding. Tevens is in september de achtste herziene en aangevulde druk van "De Nederlandse Munten" verschenen, die in dit nummer wordt gerecenseerd.

De heer Boegheim heeft een kijkje in Engeland genomen en heeft aldaar het muntonderzoek beschreven.

De heer Boonstra beschrijft een penningwedstrijd voor de leerlingen van de vakschool in Schoonhoven en laat de resultaten zien. Dat oude resoluties van de Staten-Generaal interessante informatie kunnen opleveren beschrijft de heer Pannekeet. Een onbekende schelling van Maastricht wordt door de heer Van den Nieuwenhof beschreven.

De heer Gieskes raakte gefascineerd door een tweetal gegoten bronzen proeven van plaquette-penningen en ging op onderzoek uit.

Een raadselachtig klopje op een rijksdaalder van 1850 werd door de heer Stuurman met succes onderzocht. Zijn bevindingen worden u medegedeeld.

Het Koninklijk Genootschap heeft vorig jaar een wedstrijd uitgeschreven voor een bezoekerspenning. De ingediende ontwerpen, alsmede de voorgangers van deze penning worden beschreven.

De experimentele jaarpenning van de VPK 2002 wordt door de mevrouw Teding van Berkhout nader toegelicht. ■

Bij de voorplaat

De voorzijde van de Van Gelder-penning, die ontworpen is door Elisabeth Varga. De ware grootte van de Van Gelder-penning bedraagt 80 mm

Van Gelder: de lezing, zijn invloed, de penning

BERT VAN BEEK

Op 27 november a.s. vond de eerste Van Gelder-lezing plaats. Deze is genoemd naar dr. H. Enno van Gelder (1916-1998), Nederlands meest productieve en invloedrijke numismaat van de 20e eeuw. Als directeur van het Koninklijk Penningkabinet en later tevens als hoogleraar in de numismatiek en geldgeschiedenis te Leiden, verbond hij de numismatiek – de wetenschap van de tastbare vormen van het geld en de verwante voorwerpen – met andere disciplines. De lezingen richten zich op ieder die het vakgebied van de numismatiek op een multidisciplinaire wijze wil benaderen.

De Van Gelder-lezing wordt georganiseerd door de Stichting Nederlandse Penningkabinetten (SNP) in samenwerking met het Koninklijk Penningkabinet om, in de geest van Van Gelder, de dialoog tussen de numismatiek en andere disciplines te vergroten.

De eerste lezing werd verzorgd door dr. Femme S. Gaastra van de Universiteit Leiden: Particuliere geldstromen binnen het VOC-bedrijf 1640-1795. Gaastra is een erkende autoriteit op het gebied van de VOC. Dat hij de zeegeschiedenis, de geschiedenis van de VOC en de numismatiek op een bijzondere wijze met elkaar kan verbinden, is al eerder gebleken

Het lag daarom voor de hand om de eerste Van Gelder-lezing, die gehouden wordt in het jaar waarin de oprichting van de VOC, vierhonderd jaar geleden, uitgebreid herdacht wordt, door hem te laten houden.

Met de Van Gelder-lezing heeft de SNP een nieuwe koers uitgezet. In de eerste twintig jaar van het bestaan van de Stichting lag het accent vooral op de fondsenwerving voor onze openbare numismatische verzamelingen. Met deze fondsen kunnen uitbreidingen van de collecties gefinancierd worden. Zo werd het Fries scheepvaartmuseum te Sneek onlangs verrijkt met een onbekende denominatie, behorende bij de Sneker vlieger. Vanaf nu ligt de nadruk echter meer op het positioneren van de numismatiek als een interessante schakel tussen diverse disciplines. Hiermee wordt voortgebouwd op het werk van Van Gelder die de numismatiek uit zijn wetenschappelijk isolement heeft gehaald. Vanzelfsprekend zal de SNP de numismatische collecties blijven ondersteunen.

De invloed van Van Gelder is nog dagelijks merkbaar, voor mij vooral in de Encyclopedie van munten en bankbiljetten. Niet alleen las hij de tekst van elke trefwoordbeschrijving en voorzag hij die van commentaar, hij schreef zelf ook veel bijdragen. Deze zijn opgenomen in het supplement op zijn bibliografie

Toen ik de laatste drukproeven van de Encyclopedie corrigeerde, bleek er één aan onze aandacht ontsnapt te zijn. In de laatste aflevering zit ook zijn beschrijving van het verdrag van Zinna. In deze miniatuur van 112 woorden weet hij uit te leggen hoe Saksen en Brunswijk zich in 1667 bij het Verdrag van Zinna conformeerden aan de eenzijdige muntvoetverlaging door Brandenburg. Dat leidde tot een halfslachtige verlaging van de muntvoet van het Duitse rijk. Daardoor was, om tot een stabiele situatie te komen, een tweede verlaging nodig die in 1690 resulteerde in de Leipziger muntvoet van 12 taler of 18 gulden per Keulse mark.

Door onze zeventienjarige samenwerking bij de samenstelling van de encyclopedie heb ik zeer veel van hem geleerd, onder andere hoe je kort en bondig kunt formuleren: de eerste zin van een trefwoordbeschrijving moest meteen de kern raken. Een ander blijk van zijn nog steeds voortdurende invloed is de heruitgave van zijn De Nederlandse munten (zie elders in deze Beeldenaar).

Tijdens de eerste Van Gelder-lezing werd ook de Van Gelder-penning voor het eerst officieel uitgereikt. De Van Gelder-penning was een initiatief van Cees van Hengel, adviseur van de SNP. De penning, die is ontworpen door Elisabeth Varga, is bedoeld voor personen die voor de Stichting bijzondere verdiensten hebben, zoals degenen die de Van Gelder-lezing hebben gehouden en voor de personen en instellingen die de stichting bedragen van € 500 of meer schenken. Donateurs kunnen een jaarlijkse bijdrage of een eenmalige gift overmaken op giro 5382308 ten name van de Stichting Nederlandse Penningkabinetten te Utrecht. Voor informatie over de fiscale voordelen van schenkingen en over de mogelijkheden om legaten aan de SNP na te laten, kunt u contact opnemen met de secretaris-penningmeester, Drs. Michiel Purmer, Zeemanlaan 122, 3572 ZG Utrecht. Uw giften stellen de Stichting in staat de Van Gelder-lezingen te organiseren en schenkingen te kunnen blijven doen aan onze openbare numismatische collecties.

Aanmelding en informatie:
Monica Ralling,
071-516 0 999,
ralling@penningkabinet.nl

Zie onder andere:
Bert van Beek, VOC Numismatiek, *De Beeldenaar* (1985) 149-157.
Albert A.J. Scheffers, Supplement op de bibliografie van prof. Dr H. Enno van Gelder, *JMP* (1996) 7-19.
Bert van Beek, Nieuwe koers, nieuwe penning, *De Beeldenaar* (2001) 207-209.

The Trial of the Pyx

Een korte beschouwing over muntonderzoek in Engeland

L.M.J. BOEGHEIM

Elk jaar vormt de Goldsmiths' Hall, zetel van de achtbare vereniging van goudsmeden in de Londense City, het decor van een belangrijke en unieke gebeurtenis. Steekproeven van munten, die in het voorafgaande jaar door de Royal Mint werden geslagen, worden er dan op samenstelling en gewicht onderzocht. Deze taak is in Nederland tegenwoordig weggelegd voor het kantoor van de Waarborg in Gouda. Het onderzoek in Engeland, bekend als *the Trial of the Pyx* vormt een heel oud gebruik. Het wordt wel toegeschreven als te zijn ingesteld door Henry II (1154-1189), maar dit lijkt nogal onwaarschijnlijk. Wel vond tijdens de hermunting van 1247 een keuring door een jury bestaande uit twaalf burgers en dertien goudsmeden plaats. Zeker is dat Edward I (1272-1307) *the Trial of the Pyx* , die eens per kwartaal moest plaatsvinden, in 1281 definitief heeft ingesteld.

Zou eerder één of andere vorm van onderzoek naar de muntslag hebben bestaan dan kan dit mogelijk plaats gevonden hebben in de *Pyx Kapel van Westminster Abbey.* Deze kapel, naar de architectuur te oordelen een overblijfsel uit de tijd van Edward de Belijder (1042-1066), vormde eertijds het bolwerk van de schatbewaarder.

De onderzoekingen vonden overigens niet eens per kwartaal plaats, zelfs niet eens per jaar. Uit oude akten blijkt dat tussen 1281 en 1343 de proeven zeer onregelmatig en slechts bij uitzondering plaats vonden. Vastgesteld is dat in de circa 279 jaar die verliepen tussen de instelling van *the Trial of the Pyx* door Edward I en de troonsbestijging van Elizabeth I slechts negentien keer een onderzoek heeft plaatsgevonden. In het

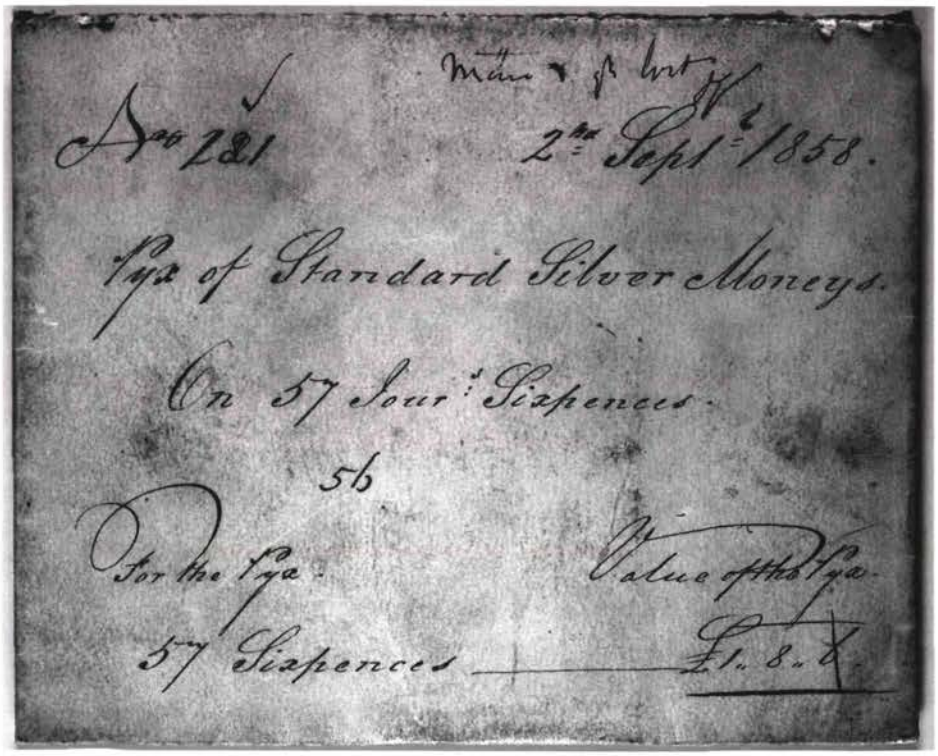

Vergadering van de Pyx

Interregnum was dit tweemaal het geval, terwijl tussen 1660 en 1814 de jury 35 keer tot een uitspraak kwam. In de periode van 1815 tot 1870 vond het onderzoek achttien keer plaats. Eerst vanaf 1870 is er sprake van regelmatige jaarlijkse zittingen

Het onderzoek is in zeker opzicht vergelijkbaar met de muntbus, die in de Republiek der Verenigde Nederlanden de basis vormde voor het toezicht op de muntvervaardiging in de tweede helft van de 17e eeuw. H. Enno van Gelder wijdde hieraan destijds een belangrijke bijdrage, waarin hij echter niet tot een beslissende uitspraak komt omtrent het tijdstip van invoering van dit gebruik[1]

Uiteraard beperkte het onderzoek zich in het verleden tot gouden- en zilveren munten. Het werd in 1946 uitgebreid met de kort tevoren in Groot-Brittannië in omloop gebrachte cupro-nikkelen stukken. Vóór 1920 werden de zilveren munten vervaardigd uit sterling-zilver met een gehalte van 925/1000. In 1920 werd dit gehalte teruggebracht tot 500/1000. Hierna begon de Royal Mint te experimenteren met verschillende alliages. Uiteindelijk werd in 1928 besloten tot de samenstelling van 500 delen zilver, 400 delen koper, 50 delen zink en 50 delen nikkel. In 1946 werd de cupro-nikkel alliage geïntroduceerd. De zogenaamde *zilveren munten* bestaan sindsdien uit 75% koper en 25% nikkel. Deze legering werd in Nederland overigens al vanaf 1907 voor de stuiver toegepast. De *echte* oude zilveren munten werden geleidelijk ingetrokken. Dit was na de Tweede Wereldoorlog noodzakelijk om de enorme hoeveelheid zilver die van Amerika was geleend, in natura te kunnen terug leveren. Cupro-nikkelen munten vormden vanaf dat tijdstip het grootste deel van de munten dat op de *Trial of the Pyx* werd gekeurd. De enige Britse munten die nog in zilver worden aangemunt zijn

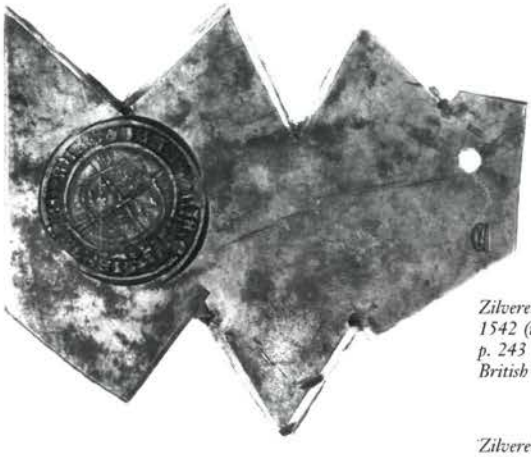
die uit de Maundy Sets. Ze worden nog altijd tijdens de Paasweek verdeeld onder de armen van Westminster Abbey. De kleine één-, twee-, drie- en vier pence stukjes bestaan nog altijd uit sterling zilver.

Bij de muntkeuring in 1957 werden behalve de cupro-nikkelen en Maundy munten ook een aantal gouden ponden getest. De vervaardiging van deze goudstukken vereist een hoge graad van vakkennis. Hoofdzakelijk om deze vakkennis te behouden werden ongeveer twee miljoen ponden aangemunt. Helaas waren ze niet voor de algemene circulatie bestemd maar werden ze gebruikt voor distributie overzee.

De *Trial of the Pyx* heeft tot doel om door onafhankelijke proeven de samenstelling en het gewicht van de geproduceerde munten vast te stellen. Het vormt in wezen niets anders dan een extra controle op de rigoureuze gehaltebepalingen en beproeving die dagelijks door de Royal Mint zelf worden uitgevoerd. Men zou de *Trial of the Pyx* ook als een vorm van traditie kunnen zien, waaraan Groot-Brittannië zo rijk is. De tests bij de Munt zijn in feite zo volledig dat het resultaat van de proeven in zekere zin een uitgemaakte zaak is. Dat dit echter niet altijd het geval is geweest blijkt uit het feit dat in 1318 de muntmeester Giles de Hertesbergh door de jury schuldig werd bevonden aan de vervaardiging van zilveren munten onder de standaard muntvoet. Het verschil bedroeg het lieve sommetje van £ 258 op een totaal van £ 47.730. De afwijking bleef weliswaar binnen de speling, maar de muntmeester werd niettemin zes weken in de gevangenis gezet. Gemiddeld wordt per jaar £ 4.000 aan cupro-nikkelen munt bij de *Trial of the Pyx* onderzocht. Men beperkt zich tot monsters, die uit iedere opbrengst apart worden gehouden. Het aantal van de stukken per dagopbrengst is wettelijk vastgelegd. Edward I had aanvankelijk bepaald dat van ieder bedrag van

Gouden trial plate uit 1542 (uit Challis) p. 243 (foto Museum British Royal Mint).

Zilveren trial plate uit 1542 (uit Challis) p. 243 (foto Museum British Royal Mint).

Zilveren trial plate uit 1553 van Engeland (72 mm) (uit Challis) p. 265 (foto Museum British Royal Mint).

Zilveren trial plate uit 1601 voor Ierland (120 mm) (uit Challis) p. 265 (foto Museum British Royal Mint).

Zilveren trial plate uit 1601 voor Engeland (96 mm) (uit Challis) p. 265 (foto Museum British Royal Mint).

£ 10 één penny of vier farthings apart moesten worden gehouden voor keuring. Die aantallen werden in de loop der jaren talloze malen gewijzigd.

De munten worden in kleine leren zakjes verpakt, die worden verzegeld. Op een etiket worden de details van de inhoud vermeld. Per muntsoort wordt één zakje per maand gebruikt voor elke maand waarin munten worden geslagen. Daarna worden de zakjes in een kist verpakt totdat ze nodig zijn voor het onderzoek. Een vergelijkbare procedure wordt reeds vermeld in een ordonnantie uit 1279. Vóór 1431 hadden die zakjes mysterieuze namen als *scinchie*. Tijdens de regering van Elizaberth I vindt men namen als *snithia* en *ruiding sinthia*. Het woord *Pyx* is afgeleid van het Latijnse *Pyxis* hetgeen doos betekent.

Het onderzoek werd eeuwen geleden toevertrouwd aan de vereniging van goudsmeden. Van 1603 tot 1699 werd het verricht in het gebouw van de rechtbank van de *Star Chamber*.[2] Daarna werd het onderzoek naar Westminster overgebracht en sinds 1844 wordt het uitgevoerd in de Goldsmiths' Hall. Ten tijde van Elizabeth I (1558-1603) werd de jury bijeen geroepen door de Voorzitter van het Hogerhuis. In de Stuart-periode (1603-1649 en 1660-1714) was de koning soms zelf aanwezig. De jury, tegenwoordig bestaande uit twaalf of meer leden, wordt bijeen geroepen om in de Goldsmiths' Hall te verschijnen op een vastgestelde dag. Na te zijn beëdigd door een ambtenaar van de Britse schatkist, opent de jury de zakjes en controleert de inhoud zorgvuldig. Tenminste één munt uit iedere zak wordt apart gehouden. De rest wordt in partijen tot twaalf troy ounces (ca 340 g) gewogen met een speling van 0,001 per ounce. Een aantal munten wordt apart gehouden voor essaai. Het restant wordt als bulk in partijen van 1000 ounces op een grote goudbalans gewogen. De verantwoordelijkheid voor de speciale gewichten, die bij de weging worden gebruikt, berust bij de muntafdeling van het ministerie van Handel.

Ofschoon vroeger het onderzoek in een dag kon worden afgewikkeld, neemt dit tegenwoordig twee maanden in beslag. In die tijd worden de apart gehouden munten grondig getest. De drie voornaamste eigenschappen van een munt – gehalte, gewicht en diameter – worden uiterst nauwkeurig onder de loupe genomen. Ze vormen tenslotte de wettelijke basis van iedere muntemissie.

De zuiverheid van gouden en zilveren munten wordt uitgedrukt in duizendste delen. Het gouden pond heeft een gehalte van 916,66/1000 met een speling of remedie van twee delen per duizend. Voor cupro-nikkelen munten bedraagt de remedie één procent van elk van de samenstellende bestanddelen.

Als elementaire gehaltestandaard worden proefplaten gebruikt. Voor cupro-nikkelen munten zijn dit platen van zuiver koper en zuiver nikkel. Ook voor zilveren munten worden platen van zuiver zilver gebruikt.

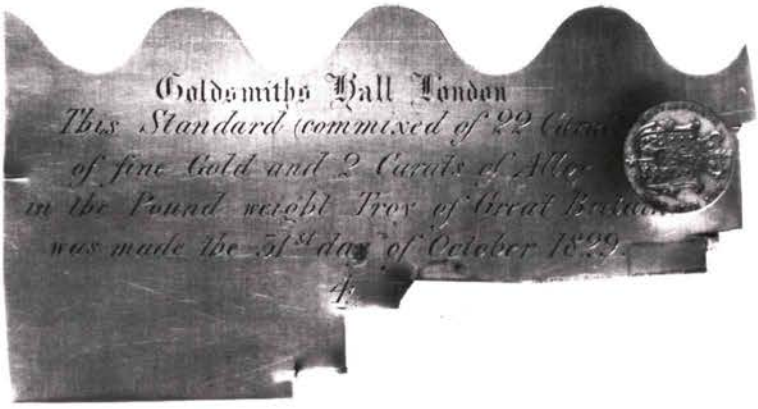
Het essaai van gouden munten vond aanvankelijk plaats op basis van een gehaltevergelijking met de sedert 1252 in Florence in omloop gebrachte *fiorino*, de bekende goudgulden. Eerst vanaf 1477 werden hiervoor proefplaten gebruikt. Voor zilveren munten werden al vanaf 1279 proefplaten gebezigd. De proefplaten hadden eenzelfde samenstelling als voorgeschreven voor de munten. Toetsstenen golden als onbetrouwbaar.
Resterende gedeelten van een aantal proefplaten, die door de eeuwen heen als standaard voor goud- en zilveraanmuntingen werden gebruikt, zijn bewaard gebleven. Het oudste voorbeeld vormt een zilveren proefplaat uit 1279, die nog altijd bij de Royal Mint voor het nageslacht wordt bewaard. Deze plaat draagt de stempelafdrukken

Gouden trial plate uit 1707 (uit: The Royal Mint) (foto Museum British Royal Mint).

van de voor- en keerzijde van een penny uit de periode rond 1275. De afbeelding van een plaat uit 1707, bewaard in het archief van de vereniging van goudsmeden, toont de onregelmatige tandvormige randen, waar het deel van de originele plaat werd afgeknipt. Aparte stukken werden gebruikt voor verschillende autoriteiten. In geval van meningsverschillen kon ieder deel gemakkelijk worden geïdentificeerd omdat het exact paste in het aangrenzende deel.

Buitenlandse munthuizen werden soms geraadpleegd voor wat betreft de samenstelling van de proefplaten. De

Gouden trial plate uit 1829 (uit: Ancient Trial Plates) p. 72 (foto Museum British Royal Mint).

Zilveren trial plate uit 1829 (uit: Ancient Trial Plates) p. 73 (foto Museum British Royal Mint).

essayeur van de Munt van Holland onderzocht het gehalte van een gouden proefplaat in 1688 en van een zilveren in 1728. De gouden plaat was in feite twee en de zilveren vier delen beneden de standaard. Ook in 1873 werden platen aan de Nederlandse en Franse Munthuizen ter beproeving voorgelegd.

Het essaai werd tot na 1432 door een essayeur uitgevoerd. In 1475 geschiedde dit door vier goudsmeden. In 1534 werd hiertoe een commissie benoemd die bestond uit niet minder dan zestien goudsmeden, een goud raffinadeur en twaalf Londense winkeliers. Hieronder bevonden zich zes fabrikanten, twee kruideniers, één schrijver en een handelaar in garen en band. Vanaf 1580 kwamen alleen goudsmeden voor de vaststelling van het essaai in aanmerking.

Zodra de jury haar onderzoek had afgerond werd een datum vastgesteld waarop de resultaten bekend zouden worden gemaakt. De zitting van de vereniging van goudsmeden vond altijd in Londen plaats. De kanselier van de schatkist was in zijn hoedanigheid van muntmeester steeds aanwezig. De secretaris van de vereniging las het oordeel voor. Dit hield onder meer bijzonderheden over actuele variaties van het standaard gewicht in, gegevens over de samenstelling van de geselecteerde munten en de variatie van het standaardgewicht van het residu. Na voorlezing van het oordeel werd de jury décharge verleend door 's Konings schatkistbeambte, waarna de verzamelde functionarissen van de Munt en eventueel andere gasten traditioneel een lunch werd aangeboden. Deze vond in de regel plaats in de Dog Taverne, Westminster, maar is tegenwoordig vervangen door een statig banket dat gegeven wordt in Goldsmiths' Hall in de Foster Lane.

Gouden munten die werden geslagen in de filialen van de Royal Mint te Perth, Sydney, Melbourne, Ottawa, Bombay en Pretoria werden in de jaren 1906 tot 1931 ook in Londen onderzocht. Zilveren- en cupro-nikkelen munten die voor Nieuw-Zeeland werden aangemunt werden sinds 1934 beproefd. Ook voor Zuid-Rhodesia werden van 1934 tot 1956 geslagen stukken aan keuring onderworpen, terwijl in 1952 en 1953 ook munten voor het Australische Gemenebest aan de jury werden voorgelegd. ■

BRONNEN:

C.E. CHALLIS, A new history of the Royal Mint, Cambridge (University Press), 1992.
Archief 's Rijks Munt 1909-1994, Correspondentie betreffende munthistorische onderwerpen (1956-1963), dossier 4015.
SIR JOHN CRAGE (University Press), The Mint, 1953.
J.H.WATSON, Ancient Trial Plates, London 1963

NOTEN:

1 H. ENNO VAN GELDER, *De Muntbus* (JMP 1946/47) 20.

2 De rechtbank van de Star Chamber vormde een willekeurig, streng gerecht, gekenmerkt door tyrannieke willekeur.

PENNINGWEDSTRIJD ROND HET THEMA HUWELIJK IN SCHOONHOVEN

GER BOONSTRA

Als voorbereiding werd op de Vakschool een introductieles gegeven, die verzorgd werd door het Museum, en daarin werden het fenomeen penning en

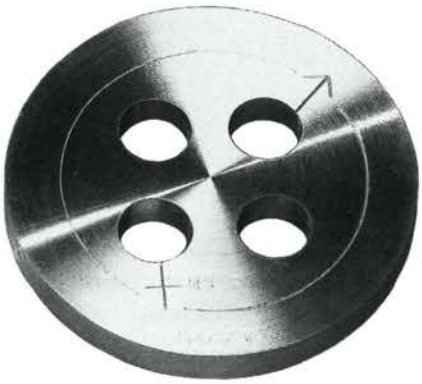
Huwelijkspenningwedstrijd Schoonhoven 2002

Merlijn Karreman (1979)
***Vz.** Huwelijkspenning: Tovenaar*
Geanodiseerd aluminium, zilver, Ø 100 mm
***Kz.** Huwelijkspenning: Tovenaar*
Geanodiseerd aluminium, zilver, lapis lazuli, Ø 100 mm
adres: Groenewij 8
507 KM Schoondijke
0117-453627
Foto: Rob Glastra

In het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum te Schoonhoven is onlangs een prijs toegekend aan een van de deelnemers aan een penningwedstrijd rond het thema huwelijk. De aanleiding was tweeledig. Al sinds jaar en dag werkt het Schoonhovense museum samen met de Vakschool Schoonhoven, in het bijzonder als het gaat om het ontwerpen van moderne penningen naar aanleiding van een actueel gegeven. Vorig jaar gaf het huwelijk tussen Maxima en prins Willem-Alexander op 2-2-2002 een extra aanleiding om de jaarlijks terugkerende opdracht te formuleren in de vorm van een huwelijkspenning. Bovendien had het bestuur van de Vereniging voor Penningkunst een bedrag van 500 euro voor de winnaar of winnares ter beschikking gesteld, en daardoor kreeg deze in wedstrijdvorm gepresenteerde opdracht een extra dynamiek. Een groep studenten van de Vakschool Schoonhoven heeft zich tijdens het derde trimester van dit schooljaar ingespannen om tot prikkelende ontwerpen en realisaties te komen.

Winnaar Merlijn Karreman achter zijn stavelij in het goudsmedenlokaal (Foto: Ger Boonstra)

Huwelijkspenningwedstrijd Schoonhoven 2002

Khanh Ly (1981)
Vz. Huwelijkspenrn'ng: Our love will last forever
Zilver, Ø 50 mm
adres: Kloosterstraat 7
5807 BM Oostrum
0478-516289
Foto: Rob Glastra

de penningkunst in het algemeen geïntroduceerd aan de hand van meegebrachte voorbeelden. Tevens werd het thema huwelijkspenning toegelicht. De bedoeling was om niet een gelikte slagpenning te ontwerpen, maar het onderwerp meer te benaderen als ware het een commentaar op het huwelijk. Zo werd bijvoorbeeld aangereikt de benadering van het woord huwelijk ook eens vanuit een etymologische hoek te bekijken. Daarbij wordt het eerste deel van het woord 'huwen' verklaard vanuit het Oud-saksisch als: echtgenote; het tweede deel van het woord, het woordje 'lijk', wordt vanuit het Gotische 'laikan' verklaard als: dans. Het woord huwelijk is in dit verband dan te verklaren als: de dans om de echtgenote. Maar er zijn natuurlijk ook veel andere invalshoeken te bedenken. Bijvoorbeeld het huwelijk tussen metalen!

Met deze ingrediënten zijn de studenten van de Vakschool aan de slag gegaan. Voorwaarde was wel dat een deel van het uitgevoerde object uit edelmetaal moest zijn vervaardigd. Verder was men vrij in de keuze van techniek om de persoonlijke creativiteit niet te zeer te belemmeren.

De klassen goudsmedentechniek en design hebben zich weken lang met deze opdracht bezig gehouden onder deskundige leiding van hun docenten Andri Mink en Jan Matthesius.

De jury bestond uit Guus Hellegers, medailleur namens de Vereniging voor Penningkunst, Geertrui Vissen, oud-docente boetseren/goudsmeden van de Vakschool en Ger Boonstra, hoofd presentatie van het Museum, tevens docent beeldhouwen/ruimtelijk vormen, en bovendien de twee eerder genoemde docenten. Zij hebben alle inzendingen aan een deskundig oordeel onderworpen en de studenten Khanh Ly, Merlijn Karreman en Jennifer van de Werf genomineerd voor de prijs. Uiteindelijk is Merlijn Karreman als winnaar tevoorschijn gekomen. Hij heeft zijn naamgenoot de Tovenaar als uitgangspunt gekozen voor de alchemie tussen de elementen en heeft dit gegeven tot metafoor gemaakt voor het huwelijk. Zijn ontwerp is een echte penning geworden en als zodanig ook bruikbaar. ■

Huwelijkspenningwedstrijd Schoonhoven 2002

Jennifer van de Werf (1979)
Vz. Huwelijkspenning: Two souls
zilver, Ø 90 mm
adres: Noorderhavenkade 140 A3
3038 XT Rotterdam
06-255521151
Foto: Rob Glastra

Op zoek naar een resolutie

C.G.J. PANNEKEET

De afgelopen twee jaar ben ik mij steeds meer gaan verdiepen in resoluties en plakkaten die werden uitgevaardigd in de 16e, 17e en 18e eeuw. Langzamerhand kwam ik tot de ontdekking dat hier voor de serieuze verzamelaar van provinciale munten veel onschatbare informatie uit te halen is. De verkregen informatie is voor mij soms volkomen nieuw en werpt een geheel nieuw licht op bepaalde numismatische raadsels.

Zo kwam ik tijdens het doorlezen van een plakkaat van de Staten van Holland en West-Friesland van 14 mei 1790 een interessante passage tegen[1]. Het plakkaat handelt over de invoer van vreemde duiten, altijd een hekel onderwerp in de republiek. De Staten bepaalden

> *"dat geene andere kopere Munte of Duiten ingebragt zullen mogen worden of gangbaar zijn, als de Duiten zeedert den jaare 1702 op de Munten van Holland en Westvriesland gemaakt"*

Tot zover niets nieuws. De Staten van de diverse provincies vaardigden met grote regelmaat dergelijke plakkaten uit waarin alle duiten werden verboden met uitzondering van de eigen duiten. Het plakkaat gaat echter verder met

> *"als meede de zoodanigen, die zeedert den jaare 1769 op de Munten der andere vereenigde Provincien zyn geslaagen, en zulks specialyk, in aanmerking van hun Hoog Mogende Resolutie in dato 13 November 1769, waar by de Muntslag van Duiten voor het vervolg in alle de respective Munten van den Staat, gelyk in die van Holland en Westvriesland is geordonneerd en vastgesteld geworden".*

Dit was voor mij nieuw, de duiten van andere provincies werden toegelaten mits geslagen na 1769. Verwezen wordt naar een resolutie van de Staten-Generaal van 13 november 1769 waarin alle provincies werd bevolen voortaan duiten te slaan op de voet van Holland en West-Friesland. Ik ging nu naarstig op zoek naar deze resolutie. Hij wordt niet vermeld bij Van Gelder[2] en ik kon hem ook niet vinden in het groot plakkaat boek aanwezig in de bibliotheek van het KPK. Ik besloot om dichter bij de bron te gaan zoeken, de archieven van de Staten-Generaal. Na het rondsturen van wat e-mail en enig rondbellen kwam ik er achter dat het Rijksarchief in Noord-Holland te Haarlem afschriften in boekvorm had van resoluties Staten-Generaal over de periode 1712-1792. Deze boeken zijn zeer gemakkelijk toegankelijk omdat zij een index bezitten naar onderwerp[3]. Middels dit resolutieboek kon ik de hele gang van zaken reconstrueren.

Op 8 juni 1769 dienden de Generaalmeesters van de munt een voorstel in bij de Staten-Generaal om de slag van duiten op een éénparige voet te brengen. Uit Amsterdam hadden zij namelijk klachten ontvangen dat de in omloop zijnde duiten tegenwoordig in gewicht nogal van elkaar verschilden. Zij hadden marken[4] duiten afgewogen uit Gelderland, Utrecht en Overijssel om het gewicht te vergelijken met die geslagen te Holland. Zij kwamen tot de conclusie *"dat zy 6 tot 13 stukken toe* (moesten leggen) *op eene gulden of de honderdsestig duiten* (om) *de anderen* (van Holland) *te overwegen"*.

De betrokken provincies werden aangeschreven omdat bleek dat alleen te Holland en West-Friesland de duiten

werden geslagen op de voet van 75 à 76 uit een mark[5]. Door een schrijffout! werden de duiten te Gelderland op een voet van 78 à 79 uit een mark geslagen. Men stelde voor om de duiten voortaan op de voet van Holland te slaan en alleen nog maar op last voor de provincie en niet meer voor rekening van de muntmeesters.

De volgende stap was nu dat de gedeputeerden dit voorstel mee moesten nemen naar hun provincie en vervolgens zo snel mogelijk met antwoord moesten komen. Op 27 juni 1769 verklaarde de gedeputeerde van Utrecht gereed te zijn om de duiten op 75 à 76 uit een mark te slaan en voor rekening van de Heeren Staten en niet meer voor particuliere rekening van de muntmeester. Op 29 augustus ging eveneens de gedeputeerde van Overijssel akkoord. Ook op 29 augustus 1769 kwam de gedeputeerde van Zeeland met de beslissing van de Staten van Zeeland in de vorm van een resolutie met de datum 17 augustus 1769. Hierin wilden zij zich gedeeltelijk conformeren. Zij zagen meer in 76 à 78 duitplaten uit een mark. Zij vonden ook dat moest worden geordonneerd dat de platen op goed gewicht moesten worden aangeleverd omdat uitschieten of terugsturen achteraf te veel geld koste. Verder wilden zij het aanmunten niet voor rekening van de provincie nemen omdat dit te duur was. Na betaling van het muntloon, gage van de muntmeester etc. vreesden zij dat er niets overbleef of zelfs een tekort ontstond. Zij wilden dan ook doorgaan met duiten slaan voor rekening van de muntmeester maar alleen na autorisatie van *"de Heeren Staten of derselver gecommitteerde raaden"*. Hoe de muntmeester zelf wel uit moest komen met de kosten en baten vond men blijkbaar te Zeeland niet belangrijk. Hier werd met geen woord over gerept. Op 3 oktober 1769 kwam de gedeputeerde van Holland met de beslissing van zijn provincie. Net als Zeeland had hij een resolutie mee met de datum 28 september 1769. Zij waren akkoord met het voorgestelde en voegden er zelfs nog enkele punten aan toe die ook later in de uiteindelijke resolutie zullen komen (o.a. duitplaten afkomstig van de Veluwe, gewichtsverschil van de plaatjes niet meer dan 2 à 3 asen, muntloon, en controle door de waardijn). Op 6 oktober 1769 conformeerde Friesland zich aan Zeeland en Stad en Lande. Te Friesland zelf werd overigens al lang niet meer gemunt evenals in Stad en Lande (Groningen en de Ommelanden).

Het antwoord van Gelderland kwam op 18 oktober 1769. Net als Zeeland en Holland had de gedeputeerde een resolutie mee van het Hof van Gelderland van 11 oktober 1769. In de resolutie kwamen zij nog terug op de opmerking dat te Gelderland gemunt zou zijn op 79 uit een mark door een schrijffout. Zij ontkenden niet dat er op 79 uit een mark werd gemunt maar dat was dan ook het uiterste. Zij hadden wel degelijk 78 à 79 gelezen in een stuk van de Generaalmeesters. Als de fout er was dan lag dat in hun ogen aan de Raden en Generaalmeesters en niet aan hen. Verder vonden zij dat 75 à 76 stuks uit een mark aanmerkelijk nadeel voor de provincie zou betekenen als dat voor hun rekening moest gebeuren. Zij stelden voor om iedere provincie zelf te laten beslissen of zij voor eigen rekening dan wel voor rekening van de muntmeester duiten liet munten. Als iedereen echter voor provincieslag koos dan zouden ook zij daarin toestemmen. Ook vonden zij de voorgestelde controles voor de waardijn te veel werk. Maar ook hierin zouden zij toestemmen indien iedereen hiervoor koos. Op 29 augustus 1769 waren de Staten van Overijssel al akkoord gegaan maar op 10 november 1769 voegden zij er nog aan toe dat ook zij liever wilden dat het aan de provincie zelf werd overgelaten of zij op eigen

rekening dan wel op die van de muntmeester liet munten.

Na de inbreng werd uit alle reacties een resolutie samengesteld waarin elke provincie zich kon vinden. Deze werd door de Staten-Generaal uitgevaardigd op 13 november 1769. Hier onder is de resolutie in zijn geheel opgenomen.

Den 13 November 1769 is gehoord het rapport van de Heeren van Hogendorp, en andere haar Hoog Mog. Gedeputeerden tot de Saaken van de Munte, hebbende, in gevolge en tot voldoeninge van derselver Resolutie commissoriaal van den 9 deeser loopende maand, geëxamineert een Memorie van de Raaden en Generaalmeesters van de munt, den 8 juny Laatstleeden aan haar Hoog Mogende geëxhibeert, waar by deselve tot voorkominge van de iterative gedaane klagten over het slegt alloy der thans rouleerende Duyten, en het merkelyk verschil in den gewigte van de meeste der selve, buiten die op de Hollandsche en Westfriesche munten worden gemaakt, aan haar Hoog Mog. in consideratie geevende, om het gewigt der Duytplaaten en de Muntslag derselve te reguleeren op eenen vasten en gelyken voet op alle de munten van de Republicq. En daar neevens geëxamineert hebbende de Resolutiën en Verklaaringen van de Heeren Staaten van de respectieve Provinciën, of derselver Heeren gedeputeerden op dit Subject van tyd tot tyd ter vergaderinge ingebracht en gedaan, en te vinden in de Notulen van 27 juny, 29 augustus, 3 en 18 october en 9 november laatstleden.

Waar op gedelibereert zynde, is goed gevonden en verstaan, dat den Muntslag van Duyten voortaan in alle de respective Munten van den Staat, gelyk in die van Holland en Westvriesland, gordonneert sal worden door de Heeren Staaten, gecommitteerde Raaden of Gedeputeerde Staaten van elke provincie, of magistraaten van de Steeden daar toe geregtigt, wanneer sulks noodig oordeelen, (het zy voor reekening van de Provincie, of op speciale permissie voor reekening van de Muntmeester, soo als een yder sal goedvinden) die alsdan de quantiteit Plaaten sullen laaten koopen, die sy goedvinden, en deselve op haare Munten laaten slaan in deeser voegen. Dat niet alleen alle duyten welke voortaan op de munten deeser Landen sullen worden gemaakt, moeten weesen van vijf en zeeventig á ses en seeventig Plaaten in het mark Troys gewigte, gelyk die seedert den 30 maart 1716 in de Provincie van Holland zijn geordonneert geweest, maar dat alle de Plaaten sullen moeten worden gemaakt op de Veluwe (soo verre die op die tyd aldaar te bekoomen sullen zyn) van goed, gaar en gesmeedig goed kooper, voorsien van ronde kanten, en in den gewigte soo egaal, dat de eene van den anderen niet meer als twee of drie asen sal mogen differeeren: dat de plaaten, alvoorens deselve te munten, op ieder Munte door den Waradyn sullen moeten per mark worden gewoogen, en uit yder vat ten minsten gedaan worden 2 á 3 optrekkingen, ten einde te weesen secuur dat deselve aan het bepaalt gewicht voldoen, gelyk dit in de Provincie van Holland by de Raaden en Generaalmeesters wordt geobserveert. Dat aan de muntgesellen op yder Munte sal worden betaalt voor Muntloon voor yder Mark Duyten, tien penningen, mits wel gemunt zynde, en by faute van dien, de defecte door de Waradyns en Muntmeesteren sullen moeten worden uitgeschooten, en ten koste der Munters verwisselt teegens nieuwe plaaten dewelks door deselve op nieuws wel en klaar sullen moeten worden gemunt, en de kosten der verwisseling van de plaaten aan haar loon worden gekort. En eindelyk dat aan de Muntmeesteren voor haar toesigt, moeite en besorging dat de Duyten behoorlyk worden gemunt, sal worden toegelegt per mark 4 penningen. En sal extract van deese haar Hoog Mog. Resolutie gesonden worden aan de Raaden en Generaalmeesteren van de Munte, om te strekken tot derselve narigtinge.

Deze resolutie verklaart de plotselinge veranderingen in de diverse provincies voor wat betreft de aanmunting van

duiten. Gelderland had zijn serie reeds in 1768 gestopt en ging pas weer verder in 1783 met een nieuw type. De Staten van Gelderland vaardigden op 19 december 1769 en 18 oktober 1770 nog enkele plakkaten uit betreffende de duiten[6]. Hierin werd het verboden om duiten in te voeren boven een bedrag van 6 stuivers (48 stuks). In het plakkaat van 1770 werden tevens alleen de Gelderse duiten voor gangbaar verklaard. Deze maatregel is vreemd want de zojuist besproken resolutie van de Staten-Generaal moest er voor zorgen dat in elke provincie een eenparige muntvoet voor de duiten tot stand kwam. Hierdoor zou het niet meer nodig moeten zijn om steeds over en weer elkaars duiten te moeten verbieden.

Te Zeeland zijn in 1769 nog duiten geslagen en er zouden duiten van 1770 en 1772 bestaan[7] maar deze moeten wel uiterst zeldzaam zijn want ik ben ze nooit tegengekomen. Pas sinds 1776 werden er weer regelmatig duiten geslagen. Te Utrecht is de serie reeds in 1768 gestopt waarna pas weer in 1780 begonnen werd met een op details gewijzigd type. De Groninger Ommelanden lieten te Harderwijk (Gelderland) plotseling een serie duiten slaan met de jaren 1770 t/m 1772. Deze duiten zullen waarschijnlijk ook massaal in Friesland in omloop zijn geweest omdat daar geen munthuis meer actief was. Te Overijssel ten slotte zijn na 1769 geen duiten meer geslagen. Het zeer zeldzame type met een vrouwenfiguur met anker uit 1770 kan misschien een proef zijn geweest om een nieuwe serie te starten. Er bestaan enkele exemplaren in zilver en slechts zeer weinig in koper. De Staten van Overijssel gingen in 1770 zelfs over tot inwisseling van hun eigen duiten[8]. Op deze inwisseling wil ik graag nog terugkomen in een ander artikel. Ook Holland en West-Friesland sloegen in 1769 voorlopig hun laatste duiten. Pas in 1780 werden daar weer duiten geslagen, dit jaar was tevens het laatste jaar van aanmunting in die gewesten.

Dit stukje geschiedenis is tot stand gekomen door eenvoudig onderzoek in een archief en het bestuderen van plakkaten en resoluties. Op deze wijze is waarschijnlijk nog veel meer waardevolle informatie te verkrijgen welke misschien geschikt is voor publicatie. Juist informatie over de laagste denominaties, zoals de duiten, is schaars. In het verleden is ook weinig aandacht besteed aan deze muntjes. Nu er echter steeds meer verzamelaars van duiten bijkomen is het tijd om ze de aandacht te geven die ze verdienen. ■

NOTEN

1 De resolutie is opgenomen in het *Groot Placaet-Boeck IX – 858*

2 Dr. H. Enno van Gelder, *catalogus van gedrukte muntplakkaten*, Leiden 1995.

3 Door mij geraadpleegd is het boek met resoluties van de Staten-Generaal over het jaar 1769 aanwezig in het Rijksarchief in Noord-Holland te Haarlem. Resoluties Staten-Generaal 1712-1792 (collectie Archiefdienst van Kennemerland te Haarlem), inventaris nummer 59).

4 Een mark is ca. 246,084 gram.

5 Door Holland per resolutie van 30 maart 1716 voorgeschreven.

6 Plakkaten hof en rekenkamer van Gelderland *Gelderse Plakkatenlijst 1740-1815 nrs. 195 en 204*

7 Volgens D. Purmer en H.J. van der Wiel in het *Handboek van het Nederlands kopergeld 1523-1797.* Uitgave Mevius numisbooks int. B.V., Vriezenveen 1996.

8 Plakkaat Staten van Overijssel van 22 oktober 1770 Dr. H. Enno van Gelder, *catalogus gedrukte muntplakkaten* nrs.930, 931 en 932, Leiden 1995.

Een schelling van Philips IV geslagen te Maastricht in 1630

WILLEM VAN DEN NIEUWENHOF

Door ongezien een schriftelijk bod uit te brengen werd ik enige tijd geleden eigenaar van een lotje munten. In de veilingcatalogus van Coin Investment werd dit lot als volgt omschreven: "Lot muntplaats Maastricht, 3 stuivers 1621, oord 1611, 1614 (2); Philips IV, 1621-1665[1]. Escalin 1630; toegevoegd niet nader gedetermineerde 1/4 groot." Eenieder die met enige regelmaat lots als het bovenstaande op kijkdagen van veilingen bekijkt zal het met mij eens zijn, dat de omschrijving daarvan zelden volledig en vaak niet geheel juist is. Zo ook bij dit lot. Het driestuiverstuk bleek niet van Maastricht maar van Den Bosch afkomstig te zijn en de kwart groot bleek een halve groot te zijn. Gezien het geringe financiële belang is er in een veilinghuis waarschijnlijk weinig tijd beschikbaar om munten met een relatief geringe waarde nader te bekijken en te beschrijven.

De genoemde schelling (escalin) van 1630 is echter wel van Maastricht en draagt inderdaad het jaartal 1630. Deze munt is afgezien van de vermelding van Coin Investment voor zover mij bekend nog niet beschreven. Deze publicatie in een veilingcatalogus binnen een goedkoop lot is echter summier, niet erg toegankelijk en zal onder verwijzing naar het voorgaande niet als volledig betrouwbaar worden beoordeeld. Een nadere beschouwing en beschrijving lijkt dan ook gewenst.

De Witte meldt, dat van 15-3-1629 tot 7-4-1631 onder verantwoordelijkheid van muntmeester Artus Huybrechts te Maastricht 145.162 schellingen zijn geslagen[2]. In totaal zijn er onder Philips IV van 6 maart 1624 tot 21 augustus 1632 in Maastricht 414.796 schellingen geslagen. Ter vergelijking, in Antwerpen werden onder Philips IV ruim 17 miljoen schellingen van het zelfde type geslagen, waarvan meer dan 6 miljoen in de periode 1624-1631. Van Gelder en Hoc kennen de volgende jaartallen van de schelling van Philips IV van Maastricht: 1623-1625, 1628, 1629 en 1632[3]. De Mey en Van Keymeulen blijken (waarschijnlijk gebaseerd op de slagaantallen vermeld in de muntrekeningen, zoals ook door De Witte verzameld) de jaren 1624-1627 en 1629-1632 te kennen, zelfs met prijsnoteringen[4]. Ieder afzonderlijk komen zij in later werk echter terug op deze "onbezonnenheid". In 1981 kent Van Keymeulen de jaren 1624, 1625, 1628, 1629 en 1632[5]. Verder geeft hij aan, dat de jaren 1626 en 1627 mogelijk nog gevonden zullen worden, omdat deze jaren volgens de muntrekeningen kunnen bestaan. Hieruit zou afgeleid kunnen worden, dat 1630 en 1631 niet geslagen zijn. Gezien de slagaantallen van De Witte, die Van Keymeulen ook vermeldt, is dit waarschijnlijk een vergissing. De Mey geeft in 1987 als bekende jaartallen 1624, 1625, 1628, 1629 en 1632[6]. Hij vermeldt 1626, 1627 en 1630 als "non retrouvé", dat wil zeggen mogelijk – of zelfs waarschijnlijk – geslagen, maar niet teruggevonden.

Samenvattend zou ik een vraagteken willen plaatsen bij het jaartal 1623, dat alleen bij Enno van Gelder en Hoc terug te vinden is. De Witte kent geen muntrekeningen voor 1623 en de 3 en de 5 zijn op de munten soms moeilijk van elkaar te onderscheiden. De jaren 1624, 1625, 1628, 1629 en 1632 staan niet ter discussie. De Mey en Van Keymeulen kenden 1628 in 1974 niet, maar inmiddels hebben beiden dit jaartal wel in de reeks opgenomen. In de periode 1626-1627 zijn er schellingen geslagen in Maastricht.

Het is mogelijk, dat van een of beide jaren nog schellingen gevonden zullen worden. Daarnaast is het mogelijk, dat ook het jaartal 1631 opduikt, zij het dat de stukken met dit jaartal voor 7 april van dat jaar geslagen moeten zijn. De schelling van Philips IV geslagen met het jaartal 1630 bestaat en kan als volgt worden beschreven:

Vz.: staande leeuw naar links gewend met in de rechterklauw een zwaard en in de linker een wapenschild met het wapen van Oostenrijk- Bourgondië .PHIL.I( )I.D.G.HISP( )ET.INDIAR. REX. – ster.
Kz.: gekroond wapen van de koning op een stokkenkruis
AR – CHID.AUS – DUX – BURG.BR – Zc.

Hieronder wordt in tabelvorm een overzicht gegeven van de slagaantallen en de bekende jaartallen van de schellingen van Philips IV geslagen te Maastricht. ■

Schelling Maastricht 1630

NOTEN

1 COIN INVESTMENT B.V. *Catalogus 51* (Lisse 1996).

2 A. DE WITTE *Histoire monétaire des comtes de Louvain, ducs de Brabant et marquis du St Empire Romain Tome III* (Antwerpen 1900), p. 159 en 177.

3 H. ENNO VAN GELDER en M. HOC *Les Monnaies des Pays Bas Bourguignons et Espagnols 1434-1713* (Amsterdam 1960), p.182.

4 J.R. DE MEY en A. VAN KEYMEULEN *Les Monnaies de Brabant III 1598-1790* (Brussel/Parijs 1974) p. 80.

5 A. VAN KEYMEULEN *Munten van de Zuidelijke Nederlanden van Albrecht en Isabella tot Willem I* (Brussel 1981) p. 90.

6 J.R. DE MEY *Répertoire de la Numismatique des Pays d'en Bas (1419-1794)* (Brussel 1987), p. 110-111.

Slagaantallen (De Witte)	Jaartal	Vermeldingen Van Gelder/Hoc 1960	De Mey/Van Keymeulen 1974	Van Keymeulen 1981	De Mey 1987	W.v.d.N.
	1623	x	-	-	-	?
06-03-1624-	1624	x	x	x	x	x
28-02-1626:	1625	x	x	x	x	x
49.670	1626	-	x	Non retrouvé	Non retrouvé	Non retrouvé
01-03-1626-	1627	-	x	Non retrouvé	Non retrouvé	Non retrouvé
31-07-1627:						
15.504	1628	x	-	x	x	x
01-08-1627-	1629	x	x	x	x	x
14-03-1629:						
199.307	1630	-	x	-	Non retrouvé	x
15-03-1629-						
07-04-1631:	1631	-	x	-	-	Non retrouvé
145.162						
25-04-1631-	1632	x	x	x	x	x
21-08-1632:						
5.153						

Het Mysterie van "MR.B."

J.E.GIESKES

Inleiding

In de numismatische collectie van Huis "*Singraven*" bij Denekamp bevinden zich de gegoten bronzen proeven voor voor- en keerzijde van een plaquette-penning gemaakt op het sneuvelen van *Jonkheer Davit Zweerts*, Kapitein ter Zee, in de dramatische zeeslag *Kijkduin*, bij den Helder, op 21 augustus 1673.

Wat speelde zich toen eigenlijk af?

Tijdens de Derde Engelse Oorlog (1672-1674) lag een gecombineerd Engels-Franse invasievloot van 300 schepen voor de Hollandse kust, een Nederlandse vloot van 100 schepen moest de landing verhinderen. De grote tacticus Admiraal de Ruyter slaagde er in 's nachts tussen de kust en vijandelijke vloot aan de loefzijde van de vijand te komen, wat de Nederlandse vloot de volgende morgen een aanzienlijk voordeel opleverde. Het was een woeste strijd, en tot ver in het binnenland was het donderen van het geschut te horen. In het hele land werden bidstonden gehouden voor de goede afloop. Uiteindelijk kon de vijand verjaagd worden, zij het ten koste van zeer zware verliezen.

De penning.

De penning, waar de proefgietsels voor zijn gemaakt, is gegoten in zilver, diameter 76 mm. Voor wie niet zou weten wat een plaquette-penning is: deze bestaat uit twee (meestal in zilver) gegoten plaquettes die, (voor- en keerzijde) ruggelings met elkaar verbonden en rondom van een ring voorzien, één penning vormen. Op deze manier kan met aanzienlijk minder metaal een grote, spectaculaire penning vervaardigd worden. Bijkomend voordeel is dat beide helften vóór montage aanvullend gedreven en bewerkt kunnen worden. Alles bij elkaar kan worden gesteld dat de plaquettepenningen tot het mooiste behoren wat de numismatiek ooit heeft voortgebracht.

Het hoogtepunt van de plaquettepenning lag in het midden van de 17de eeuw en het mag een wonder heten, maar naast al onze andere topkunstenaars uit de gouden eeuw hadden we in ons land ook fantastische medailleurs. Een paar namen: Jurriaen Pool, Pieter van Abeele en zoon, Wouter Muller en vader en zoon Lutma.

Wat is op deze penning te zien?

Op de voorzijde ligt de gevelde held temidden van krijgsattributen. Boven hem zijn familiewapen, en onder hem een cartouche met de toepasselijke tekst:

JO. DAVIT ZWEERTS, CAPT, VIER ZEESLAGEN MANNELIJCK BY GEWEEST, IN DEN LAESTE SONDER WYKE GEVELT, DEN 21 AUG. 1673.

In het omschrift op de voorzijde en voortgezet op de keerzijde staat:

DOE NAM MY DAER ICK VOCHT EEN YSER UYTER TYT, WIE SOUD EEN STERFLYCK LYF VOOR SOOVEEL EER NIET WAGEN/DUS MOET MEN JUYGEN EN GEEN OORLOGSHELT BEKLAGEN DIE 'T LIEVE VADERLAND VOOR DWINGLANDY BEVRYT.

Mooi daarbij is, als je goed kijkt, dat de medailleur op de voorzijde bij dat

Plaquettepenning David Zweerts (76 mm), brons; collectie Huis 'Singraven" Vz. en Kz. (foto W. Kampjes, van Deinse Instituut, Enschede)

omschrift in het begin een beetje royaal is geweest met de ruimte en op het laatst kleinere lettertjes heel dicht op elkaar heeft moeten zetten. En dat hij zich er niet van bewust is geweest dat zo'n menselijk foutje drie en een halve eeuw later nog gememoreerd zou worden!

Op de keerzijde is op prachtige wijze een zeer realistische zeeslag afgebeeld en vast staat dat deze werd gemaakt door Christoffel Adolphi, ook wel Adolfszoon genoemd, een bekend Amsterdams medailleur.

In eerste instantie was deze keerzijde gemaakt voor een penning op de Vierdaagse zeeslag in 1666. Onder die zeeslag staat enigszins overbodig: PUGNANDO, *er wordt gevochten*, alsof men dat niet kan zien. Dat een ontwerp meerdere keren gebruikt werd was dus niets bijzonders, maar deze zeeslag werd ook nog voor een latere penning voor de Ruyter gebruikt, nota bene met hetzelfde rijm rondom, dat klopte natuurlijk helemaal niet met het rijm aan de voorzijde, maar daar was men destijds niet kinderachtig in.

Auteursrecht

Op de historie- en familiepenningen uit die tijd staat hoogst zelden een signatuur van de maker. In 't merendeel van de gevallen moet je dan ook maar raden wie de maker was. Wat het bij plaquettepenningen pas ècht gecompliceerd maakt is dat voor- en keerzijde vaak van verschillende medailleurs afkomstig zijn, zoals ook hier het geval is.

Daarbij kwam dan ook nog dat men elkaars ontwerp gewoon namaakte, gebruikte of leende. Er bestond niet zoiets als een *Copy-right*.

En dat maakt het detecteren van dit soort penningen tot een interessant avontuur. Een voorbeeld daarvan is de voorzijde van deze penning. Deze is, samen met de keerzijde, beschreven in *Van Loon III*, 121,2 en is te vinden in de collectie van het KPK onder inv. no. 1160. Het stuk is ook beschreven en afgebeeld in het boek *Nederlandse Familiepenningen tot 1813* van *Dr. A.J. Bemolt van Loghum Slaterus* (verder Dr.BvLS.), no. 262. Samen met deze penning voor Zweerts werd een soortgelijke penning, voorzien van dezelfde keerzijde van Adolphi, gemaakt voor de eveneens gesneuvelde collega-Kapitein ter zee Jonkheer Jan Paulsz. van Gelder. In zijn boek noemde de vooraanstaande penningdeskundige Dr. BvLS. als maker van de voorzijde van beide penningen *Meester "B"*, omdat in de rand een hoofdletter B geslagen is.

Plaquettepenning van W. Muller voor Keurvorst Frederik Willem van Brandenburg (72 mm), brons; collectie van Deinse Instituut, Vz. en Kz. (foto W. Kampjes, van Deinse Instituut, Enschede)

Meester "B".

En daarmee zijn we bij de titel van dit stuk aangeland. Wat is het bijzondere aan deze toewijzing? In bovengenoemd boek heeft Dr. BvLS. welgeteld 18 voor- of keerzijden van penningen toegewezen aan deze Mr."B". Verspreid over zestig jaren zou deze mysterieuze medailleur de meest uiteenlopende penningen gemodelleerd hebben!

Nu is, ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde, in 1943 een boek verschenen *Meesters der Plaquette-penningen*, geschreven door Mr. J.W. Frederiks. In dat boek komt de onderhavige penning niet voor, alleen de keerzijde van Chr. Adolphi, gebruikt voor andere penningen.

Maar Mr. Frederiks beschrijft wel het verschijnsel van de in de rand gestempelde "B", en zegt daarvan: het is " *een onbekend meesterteken van een Amsterdamse zilversmid, die tussen 1718 en 1722 penningen heeft gegoten*".

Overigens wijst hij alle penningen die de stijlkenmerken met de penning van Zweerts gemeen hebben aan Wouter Muller toe, en wel om de volgende redenen: het hoge reliëf, het gebruik van de cartouche, het scherpgegraveerde rondschrift in hoofdletters en de bewerking van de kleding.

In enkele gevallen staat Mullers merk in de rand gestempeld, of zijn naam wordt in de tekst van het omschrift genoemd. Zie de bijgaande afbeelding van een bronzen penning op Keurvorst Frederik Willem van Brandenburg.

Op de keerzijde staat: LAAT NU DEN BITTREN BRIT OP MUNSTERS VREE VRIJ SCHELDEN, DOOR KUNST KROONT MULLER HIER HET PUIK DER OORLOGSHELDEN. Om kort te gaan, de penning op Zweerts is typisch gemaakt door de, ook in de 18de eeuw, zeer populaire Wouter Muller en is NIET gemodelleerd door "Mr. B". Overigens, een bekend gegeven is dat Muller's rijmende omschriften meestal door hemzelf gedicht werden.

Wie was dan deze geheimzinnige Mr. B.?

Om daar wat meer over aan de weet te komen, en om zeker te zijn van mijn verdenking dat Dr. BvLS. deze ten onrechte aanwees als modelleur in alle in zijn boek voorkomende gevallen ben ik naar het origineel van de penning in het KPK gaan kijken en mijn verwachting kwam uit, in de rand daarvan stond geen "B" gestempeld. Het exem-

plaar dat Dr.BvLS. heeft bekeken is waarschijnlijk één van de vele latere gietsels geweest die deze Mr. B. met behulp van oude gietmodellen gemaakt heeft. Een bekend feit is dat in de 18de eeuw de zeehelden van de 17de eeuw extreem populair zijn geweest en voor de vele penningen, die in die eeuw nagemaakt zijn, bestond een zeer willige markt.

Om nou aan de weet te komen wie achter die "B." schuil ging ben ik, op advies van oud-KPK-conservator Mevrouw van der Meer, gaan zoeken in het boek van K.A. Citroen *Amsterdamse Zilversmeden en hun merken*, uitgegeven in 1975.

Daarin staat vermeld dat er in het begin van de 18de eeuw twee vaklieden met een B. bezig zijn geweest: C. Bormeester en J. Bravert. De hoofdletter B, die de laatste gebruikte, is in het boek afgebeeld en is exact gelijk aan de B.'s, die Dr. BvLS. op de rand van al die plaquette-penningen zag staan.

En er wordt van deze Bravert vermeld dat hij zich bezig hield met het vervaardigen van penningen! Deze Bravert leefde van 1680 tot 1719 en kwam in 1692 als leerling bij Roelof Hensbergen. Maar, overtuigd dat hij de man was die ik zocht, zat ik toch nog met een probleem. Als hij in 1719 overleed hoe kan het dan dat hij volgens Mr. Frederiks tot 1722 nog penningen maakte en dat in het boek van Dr.B.v.L.S. zelfs tot 1733 penningen aan hem worden toegewezen? Kan het zijn dat zijn overlijdensdatum onjuist vermeld is? In het boek van Citroen word meegedeeld dat Bravert's kleindochter Maria haar grootvaders beroep voortzette, en zelf ook een bekend zilversmid werd. Daaruit zou je ook kunnen afleiden dat zij wellicht ook de B. gebruikt kan hebben, of dat haar opa ouder moet zijn geworden dan in Citroen vermeld. Interessant genoeg om nog eens verder uit te zoeken.

Nog een probleem.

Toen ik mij in deze penning ging verdiepen frappeerde mij het feit dat maar twéé Kapiteins posthuum zo'n prachtige penning kregen, terwijl er toch zes in totaal tijdens de zware slag gesneuveld waren. En, nog veel sterker, waarom kregen de twee in dezelfde slag gevallen Vice-Admiraals Isaac Sweers en Jan de Liefde er geen? Beiden leidden elk een heel smaldeel, direct onder De Ruyter en Tromp, en waren dus aanzienlijk hoger in rang dan de beide Kapiteins, ook wel *Hopluyden* genoemd.

Daarbij kwam dat ik me uit mijn marine-jaren herinnerde dat er door de

Plaquettepenning van W.Muller voor Admiraal Cornelis Tromp, zilver; Collectie van Deinse Instituut; Vz. en Kz. (foto W. Kampjes, van Deinse Instituut, Enschede)

jaren heen verschillende schepen naar Isaac Sweers zijn genoemd. Met namen nam men het destijds ook niet zo nauw, want deze Isaac werd ook wel Sweerius genoemd. Dat maakte het extra pikant, dat een Kapitein wèl, en zijn bijna-naamgenoot-superieur géén posthume penning kreeg.

De verklaring.
Het feit dat beide plaquettepenningen onder de *familiepenningen* en niet onder de *historiepenningen* gerangschikt moeten worden betekent dat er met andere dan normale maatstaven moet worden gewerkt. Jan Paulsz.van Gelder was wat men toen noemde de *behoudzoon* (stiefzoon) van Admiraal De Ruyter, die door het verlies erg geschokt was. Daarbij komt dat zowel David Zweerts als Jan Paulsz.van Gelder het praedicaat *Jonkheer* droegen, wat hen wel van het gewone volk onderscheidde.

Gewoon?
Voor Isaac Sweers gaat dit epitheton zeker niet op, en ik moet dat wel nader verklaren, al is het eigenlijk geen numismatisch verhaal.

Isaac Sweers kwam uit een vooraanstaande koopmansfamilie in Nijmegen, en werd om een vak te leren, nog maar 18 jaar oud, naar Brazilië gestuurd. Daar, in de befaamde kolonie onder Maurits van Nassau raakte hij in Portugese gevangenschap. Hij wist met levensgevaar vrij te komen en met groot doorzettingsvermogen Nederland te bereiken. Daar ging hij eerst in de koopvaardij, maar besloot, 28 inmiddels, in de Marine te gaan. Hij maakte, vooral door zijn dapperheid, pijlsnel carrière en presteerde het in 1665 als Schout-bij-nacht tijdens de bekende *Tocht naar Chatham* met zijn vlaggenschip "Gouda" het Britse admiraalsschip *The Royal Prince* te veroveren. Hij speelde verder een onverschrokken rol in vele zeeslagen, en, om iets meer over zijn laatste acties bij Kijkduin aan de weet te komen heb ik het grote boek over "*Leven en bedrijf van Admiraal de Ruyter*" van Gerard Brandt er op nageslagen. Daar staat:

DE VICE ADMIRAAL SWEERS WAS MET SYN SMALDEEL D'EERSTE DIE MET DE VOORSTE SCHEPEN VAN DE BLAAUWE VLAG VAN JOHN KEMPTHORN EN DEN GRAAF VAN OFFEREY DEN STRIJD BEGON, EN KORTS DAARNA BEIDE DE ADMIRAALEN TROMP EN SPRAGG AAN DEN ANDEREN, ELCK GEVOLGT VAN DE SYNEN. SWEERS DRONG ZO STERK OP KEMPTHORN AAN DAT DEZE EINDELYK GENOODZAAKT WAS TE DEINZEN, 'TWELK DE MEESTE SCHEPEN DER BLAAUWE VLAGGE DEED AFZAKKEN, WERDENDE VAN DE NEDERLANDERS KORT GEVOLGT.

Tragisch was dat hij getroffen werd door een kanonskogel en op slag dood was.

Posthume schepen
Deze doldrieste man kreeg dan weliswaar geen penning, maar er werden wel in de loop der jaren drie schepen naar hem genoemd: in 1804 de kanonneerschoener Admiraal Sweers, in 1941 de torpedojager Isaac Sweers die, halfafgebouwd, onder zware beschietingen van de Duitsers door de zeesleepboot Zwarte Zee van de werf in Vlissingen naar Engeland werd gesleept en daar afgebouwd is.

Het zou een van de meest succesvolle schepen uit de 2de wereldoorlog worden en een opzienbarende rol spelen in de Middellandse Zee bij het begeleiden van convooien en een actieve rol vervullen bij de verdediging van Malta, tot het op 13-11-'42 door

de Duitse onderzeeboot U431 werd getorpedeerd en zonk. Schip èn bemanning werden in 1994 posthuum onderscheiden met het "Malta Cross".

Als laatste werd het fregat Isaac Sweers op 15-5-'68 in dienst gesteld. Het werd na 25 jaar trouwe dienst aan Indonesië verkocht.

Tenslotte: na de grote Zeeslag werd het stoffelijk overschot van de Vice-Admiraal met groot eerbetoon in de Oude Kerk in Amsterdam begraven en daar ligt het nog steeds.

Dus geen penning, maar wel blijken van waardering voor deze zeeheld! ■

LITERATUUR.

DR.A.J. BEMOLT VAN LOGHUM SLATERUS *Nederlandse familiepenningen tot 1813* Zutphen 1981.
GERAERT BRANDT *Leven en Bedrijf van den Heere Admiraal Michel de Ruyter* 1687.
K.A. CITROEN *Amsterdamse Zilversmeden en hun merken* Amsterdam 1975.
MR. J.W.FREDERIKS *De meesters der plaquettepenningen* Amsterdam 1943.
H.VAN KUILENBURG c.s *Hr.Ms. Isaac Sweers. Ontwerp, bouw en levensloop van een succesvolle torpedobootjager* Amsterdam 1994.
A.O. LÖHR *De Nederlandsche Medaille der 17de eeuw* Wien.
G.VAN LOON III *Beschryving der Nederlandsche Historiepenningen* 's Gravenhage 1723.

Interessant én raadselachtig

Van der Kellens werk aan de stuiver van Willem II

J.G. STUURMAN

In de veiling Rietdijk van december 2000 wordt onder nummer 320 een merkwaardige munt beschreven. De beschrijving eindigt met de uitroep 'Interessant!'

Daarmee is niets teveel gezegd. Hoogstens zou je er 'raadselachtig' aan toe kunnen voegen. Het gaat om een rijksdaalder Willem III 1850 met – om alweer de beschrijving uit Rietdijk aan te halen – 'latere opwaartse instempeling van portret van Willem II, in dezelfde grootte als het portret op de 5 cents-stukken'.

En inderdaad, het portretje is met een lengte van 10 mm even groot als het op de stuiver 1848 gevoerde portret. Het portret op het dubbeltje van 1848 en 1849 is ongeveer 2 mm langer.

Voor de duidelijkheid: we hebben het over het kleine zilveren stuivertje van Willem II met jaartal 1848. Het is wel geslagen, maar in geringe oplage. Het is eigenlijk nooit boven het stadium van proef uitgekomen. De opdracht voor het slaan van stuivertjes voor de circulatie is pas gegeven toen het stempel met het portret van Willem III al gereed was.

Rietdijks beschrijving vermeldt niet dat het op de rijksdaalder 1850 ingeslagen portretje in de halsafsnede is gesigneerd met de letters VDK. Die letters staan, zoals bekend, voor David van der Kellen jr, stempelsnijder aan 's Rijks Munt van 1825 tot 1874.

Maar hier slaat de twijfel toe. De stempels van de stuiver 1848 zijn toch van de hand van Schouberg? Op de halsafsnede van het portretje op de voorzijde van de stuiver is zijn achternaam voluit te lezen. Deze J.P. Schouberg was van 1819 tot eind 1852 werkzaam bij 's Rijks Munt als stempelsnijder.

Rijksdaalder 1850 met latere instempeling

Instempeling vergroot

Marcel van der Beek beschrijft in zijn boek 'De muntslag ten tijde van Koning Willem II' hoe en waarom in 1847 een nieuwe muntwet is aangenomen: de Muntwet van 26 november 1847, Staatsblad no 69.[1]

Tengevolge van die Muntwet zou de aanmunting van rijksdaalders, guldens en halve guldens, die al waren voorgeschreven bij de nog onder Willem I in werking getreden Muntwet van 1839, worden voortgezet.

Maar bij de Muntwet van 1847 wordt de zilveren 'pasmunt' – de wet van 1847 hanteert het begrip zelf – vernieuwd. De kwartjes, dubbeltjes en stuivers zouden onder meer een lager gehalte krijgen dan in 1839 was

voorgeschreven. Gouden tientjes en vijfjes zouden niet meer worden aangemunt. In de Muntwet van 1847 ligt het beginsel van de zilveren standaard besloten. Er worden geen gouden standpenningen meer voorgeschreven, enkel nog zilveren (de eerder genoemde rijksdaalder, gulden en halve gulden) en daarnaast de genoemde pasmunt in zilver en in koper (de hele en halve cent).

In goud zouden nog gouden negotiepenningen kunnen worden geslagen: behalve de dubbele en enkele dukaat, de dubbele, enkele en halve gouden Willem. De enkele en halve gouden Willem kregen hetzelfde gewicht, gehalte en diameter als het vroegere gouden tientje en vijfje.

De stempels voor de nieuw voorgeschreven munten moesten uiteraard worden gegraveerd.

Beide eerder genoemde stempelsnijders kwamen daarvoor in aanmerking. Schouberg had al de voor- en keerzijdestempels van het gouden tientje 1842 en het vijfje 1843 Willem II gesneden en daarnaast de beide stempels van het ontwerp van het dubbeltje 1843 Willem II en de beide stempels van de halve guldens Willem II; Van der Kellen de voor- en keerzijdestempels van de rijksdaalders en guldens Willem II.

Men moet overigens bedenken dat het snijden van nieuwe muntstempels voor de stempelsnijders toentertijd niet tot hun normale werkzaamheden behoorde. Daaronder viel alleen het multipliceren van al bestaande stempels. Er was dan ook een Koninklijk Besluit nodig om de opdracht voor het snijden van nieuwe stempels te verstrekken en vervolgens de werkzaamheden voor de aanmaak van nieuwe stempels onder de beide stempelsnijders te verdelen.

Bij Koninklijk Besluit van 17 januari 1848, no. 124 is een taakverdeling voor het snijden van de benodigde muntstempels tussen beiden vastgelegd.

Artikel 1 draagt aan 'den eersten Rijks Stempel Snijder' Schouberg de vervaardiging op van de stempels voor de voor- en keerzijde van het 25- en 10 centstuk en voor de keerzijde van de hele en halve gouden Willem. Dat er alleen maar sprake is van de keerzijde van die hele en halve gouden Willem (de hele en de halve negotiepenning) is logisch. De voorzijde hoefde niet meer te worden gegraveerd. Dat had Schouberg al in 1842 en 1843 gedaan voor het genoemde gouden tientje en gouden vijfje.

Bij artikel 2 van dat KB krijgt 'den Rijks Stempelsnijder' Van der Kellen de opdracht de stempels voor de voor- en keerzijde van het 5-centstuk te maken en tevens de stempels van de dubbele gouden Willem. Niet alleen de keerzijdestempels, maar ook de voorzijdestempels, die immers nog niet vervaardigd waren.

Schouberg zou met andere woorden van de in totaal tien benodigde stempels er zes vervaardigen en Van der Kellen vier. Zo was de taakverdeling oorspronkelijk geregeld.

In artikel 3 van het KB is evenwel een 'ontsnappingsclausule' opgenomen. '... en dat indien loop des werks, het noodig of wenschelijk mogt geacht worden, de bedoelde werkzaamheden tuschende voormelde Stempelsnijders anders te verdeelen, zulks door het Kollegie van Raden en Generaalmeesteren der Munt, naar bevind van Zaken, zal kunnen gewijzigd worden'.

Artikel 4 bepaalt de hoogte van de aan de stempelsnijders uit te keren vergoedingen voor het vervaardigen van eerder genoemde stempels. Dat er een aparte vergoeding wordt gegeven, illustreert nog eens dat de opdracht buiten hun normale werkzaamheden viel.

De hoogte van die bedragen – na aftrek van door de stempelsnijders voor de vervaardiging van zo'n stempel te maken kosten, dat wel – is in het licht van die tijd aanzienlijk: 950 gulden

voor elk stempel, dus in totaal *f* 9.500 voor tien stempels.

Overigens was het in die tijd zo dat stempelsnijders als het ware als een 'collectief' functioneerden. Of dat nu uit solidariteit was dan wel uit wel begrepen eigenbelang, vermeldt de geschiedenis niet. Maar hoe dan ook, het was de gewoonte dat de stempelsnijders de totale beloning voor de nieuwe stempels onderling verdeelden, onafhankelijk van de vraag wie de feitelijke werkzaamheden voor een nieuw stempel had verricht.

Naarmate een stempelsnijder meer nieuwe stempels vervaardigde, had hij immers minder tijd voor de normale werkzaamheden – zoals het multipliceren van al bestaande stempels – beschikbaar. De andere stempelsnijders moesten dan even zoveel meer werk verrichten (of op eigen kosten hulpkrachten inhuren).[2]

In de aangehaalde clausule, die in het derde artikel van het KB is opgenomen, ligt een begin van oplossing van het raadsel.

De voor-en keerzijde stempels van het stuivertje 1848 zijn uiteindelijk zichtbaar door Schouberg vervaardigd. Zijn signatuur staat zelfs voluit op de halsafsnede van Willems portret.
Kennelijk heeft het College van de vermelde bevoegdheid gebruik gemaakt en de vervaardiging van het voor- en keerzijdestempel van het stuivertje alsnog aan Schouberg opgedragen. Om ombekende redenen, zoals Marcel van der Beek schrijft. Daar valt niets aan toe te voegen. Schriftelijke stukken hieromtrent zijn niet in het Muntarchief te vinden.

Maar wel kunnen we, dankzij het boven water komen van de rijksdaalder met de instempeling van het portretje, een meer verantwoorde gissing maken.

Het heeft er alle schijn van dat Van der Kellen wel een begin heeft gemaakt met het voorzijdestempel van het stuivertje van Willem II. Pas later is die opdracht door het College alsnog aan Schouberg toebedeeld. Het door Van der Kellen geneden én gesigneerde inwaartse stempeltje met het portret van Willem II was niet meer nodig. Bij het vernietigen van dat overbodig geworden stempel is het portretje op een rijksdaalder uit het jaar 1850 aangebracht. Waarom dat is gedaan? Uit historisch besef? Uit behoefte tot documentatie? Zoveel jaar later is het moeilijk je in de gedachtengang van die tijd te verplaatsen. ■

NOTEN

1 Drs M.L.F. van der Beek '*De muntslag ten tijde van Koning Willem II*', Het Nederlands Muntmuseum Utrecht, 1999.

2 Vriendelijke mededeling Marcel van der Beek.

5 cent 1848 (vergroot)

CONCORDIA RES PARVÆ CRESCUNT

"de keerzijde van een Hollandschen dukaton op de omslagen van 't Tijdschrift"

BOUKE JAN
VAN DER VEEN

In het begin van dit jaar kreeg ik in mijn digitale postvak van Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet in Leiden (KPK) het bericht dat er in Den Haag een sterk gecorrodeerde 'stans' was gevonden voor een Nederlandse dukaton of zilveren rijder met het jaartal 1687. Daar het hier ging om een onbekend muntjaar van reguliere zilveren Nederlandse dukatons, was het idee van de eigenaar Johan Wilkens, dat het hier zou kunnen gaan om een muntstempel bedoeld voor valsmunterij.

Het object werd in januari gevonden door de detectoramateur Rob Engelen op een terrein (as- en stortveld?) naast de vuilverbranding op de hoek Newtonstraat-Suezkade dat toen werd afgegraven ten behoeve van nieuwbouw en de aanleg van een park. Nieuwsgierig heb ik toen gevraagd naar foto's van deze vondst.

Na reiniging van het gecorrodeerde 'brok', zond Wilkens een prachtige (digitale) foto van het stempeloppervlak, waaruit bleek dat het zeker geen muntstempel was, maar een 'electrotypie'; een drukstempel (cliché of matrix) van een boekdrukkerij zoals ze gemaakt en gebruikt werden tot in de jaren '50 van de vorige eeuw. (zie: afb. 1-3 en het kader 'Electrotypie').

Het drukstempel is verassend te determineren als het logo dat gebruikt is voor de titelpagina's van de uitgaven van Het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Munt- en Penningkunde: eerst voor het Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Munt- en Penningkunde (jaargangen 1902-1914) en later voor het Jaarboek van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Munt- en

Afb. 1-3. De electrotypie voor het logo van het Tijdschrift en later het Jaarboek voor Munt- en Penningkunde en het gedrukte logo zoals het gebruikt is op de titelpagina's van het Tijdschrift en het Jaarboek voor de jaargangen 1902-1953.

Penningkunde (jaargangen 1914-1953). Alles onder de zinspreuk "CONCORDIA RES PARVÆ CRESCUNT" (= Door eendracht groeien kleine zaken; Eendracht maakt macht), de zinspreuk van de Staten-Generaal van de Republiek der Zeven Verenigde provincien der Nederlanden, die bij de oprichting van het Genootschap in 1892, als motto werd gekozen om "alle krachten" te verenigen om de numismatiek te bevorderen.

In 1901 werd als logo voor de publicaties gekozen voor "de keerzijde van een hollandschen dukaton" die op "de omslagen van 't Tijdschrift zal worden afgebeeld".[1]

Het gevonden drukstempel heeft heel wat geweld doorstaan; eerst in de drukkerij, dan in de verbrandingsoven, vervolgens een verblijf in de bodem van zo'n 50 jaar en na het vinden gereinigd met een agressief middel. Desondanks is het stempel goed bewaard gebleven en duidelijk leesbaar.

Het drukstempel toont (natuurlijk negatief) de keerzijde van een Nederlandse dukaton of zilveren rijder; het gekroonde Generaliteitswapen gehouden door twee aanziende, gekroonde leeuwen. Onder het wapen staat het jaartal I687 in een roccoco-cartouche. Het omschrift luidt, zoals gebruikelijk op de munten van de Staten-Generaal, de wapenspreuk CONCORDIA RES PARVÆ CRESCUNT. Alles wordt omgeven door een rand van parels. Anders dan bij de geslagen zilveren dukatons, is het veld van het drukstempel gearceerd met verticale lijnen.

Opmerkelijk is dat er geen enkele provincie van de Republiek zilveren dukatons voor de omloop heeft geslagen met het jaartal 1687. Wel zijn er enkele zilveren stukken van Holland en Zeeland op dubbel gewicht, de zogenaamde piedfort, bekend. Een in goud geslagen exemplaar van Holland is één van de pronkstukken van het Penningkabinet. Een levensgrote foto van deze munt rijdt dagelijks op en neer tussen het station Leiden CS en de binnenstad; een taxibusje is opgesierd met foto's van topstukken uit de Leidse musea, waaronder de in goud geslagen Hollandse zilveren rijder 1687 uit het bezit van het Penningkabinet.

De zilveren piedforts en de in goud geslagen zilveren rijder zijn zeker geen munten die gemaakt zijn voor de 17e eeuwse omloop, maar zijn eerder bedoeld als proeven of geschenkstukken.[2]

Mogelijk is het voorbeeld voor het logo genomen naar één van de twee Hollandse stukken die zich nu in de collectie van het KPK bevinden.

Afb. 4-5. De keerzijden van de gouden afslag en de zilveren piedfort uit de collectie van het Penningkabinet.

Tot 1953 werd het Jaarboek met het logo van de dukaton te Den Haag gedrukt bij drukkerij De Swart & Zoon. Vanaf 1954 wordt de omslag van het Jaarboek gesierd met het officiële embleem van het Genootschap, de bundel van zeven pijlen en gedrukt in Amsterdam.

De dukaton kon na ruim 50 jaar trouwe dienst naar de Haagse schroothoop, alwaar zij na een verblijf van nog zo'n 50 jaar met behulp van een metaaldetector werd teruggevonden. ■

Zeer veel dank is verschuldigd aan Johan Wilkens en Rob Engelen voor de foto's en vondstgegevens en aan mijn collega Arent Pol, die bij het zien van de foto's onmiddelijk een Jaarboek uit de jaren '50 greep en daarmee het stempel kon duiden.

NOTEN / LITERATUUR:

1. Zie voor een overzicht van de geschiedenis van het Genootschap; J.H.G. MEESTERS, 'Het Genootschap vereeuwigd. Notities en noties uit honderd jaar notulen', in: Jaarboek voor Munt- en Penningkunde 79-2 (1992), blz. 195-290.

2. A. DELMONTE, De zilveren Benelux (Amsterdam 1967), blz. 232-240. Collectie KPK; inv. NM 03422 (goud), NM 03423 (zilveren piedfort).

ELECTROTYPIE

Electrotypie is een electrolytische manier om een drukstempel te vervaardigen door middel van de galvano-techniek. Allereerst wordt er van een positief origineel een afdruk gemaakt in was. De afdruk in was wordt ingesmeerd met grafiet om het electrisch geleidend te maken. De vorm wordt daarna als een electrode in een electrolytisch bad gehangen, de andere electrode is van koper en ook de vloeistof waarin de electroden hangen bevat koper. Na enige uren is er een laagje koper neergeslagen op de wassen mal. Het koperen laagje, de kopie van het origineel (ook wel galvano genoemd) wordt van de mal gepeld en daarna op een loden grager gemonteerd, natuurlijk met de spiegelbeeldige kant boven! Het geheel kan daarna als drukstempel voor een afbeelding in het zetsel van het te drukken werk geplaatst worden.

Experimenten met de galvano-techniek voor het maken van drukstempels werden rond 1839 voor het eerst gedaan in Engeland en Rusland. Sinds het midden van de 19e eeuw werd de techniek alom gebruikt voor het reproduceren van gravures en het vervalsen van het drukwerk. De galvano-techniek wordt ook gebruikt voor het maken van kopieën (of vervalsingen!) van munten en penningen. Hiertoe worden twee galvano's – nu met de positieve kant boven – tot één geheel op elkaar gesoldeerd.

Mevius Numisbooks International B.V.

OOSTEINDE 97 - 7671 AT VRIEZENVEEN
TEL. 0546 56 1322 – FAX 31546561 352

MUNTEN: IN- en VERKOOP, TAXATIES, PRIJSLIJSTEN
BOEKEN: UITGEVERIJ, IMPORTEUR van o.a. KRAUSE, BATTENBERG, OBOL, SEABY, DURST etc.

== Bezoek alleen op afspraak ==

Bezoekerspenning voorjaarsvergadering KNGMP 2001 en haar voorgangers

DICK PURMER

Inleiding

De voorjaarsvergadering 2001 van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde zou plaats vinden in Utrecht. In het programma was een bezoek aan Het Nederlands Muntmuseum opgenomen.

Tijdens de voorbereiding van deze dag had ik een gesprek met Albert Scheffers, conservator van Het Nederlands Muntmuseum, die opperde of het geen aardig idee zou zijn om ter gelegenheid van de voorjaarsvergadering een oude traditie nieuw leven in te blazen en aan de aanwezige leden een bezoekerspenning uit te reiken. Zoals verwacht was ook het bestuur enthousiast en is met Albert een en ander uitgewerkt.

Bezoekerspenning KNGMP Utrecht 16 juni 1897 Brons; 45 mm

Bezoekerspenning KNGMP Alfen 16 juni 1904 Brons; 52 mm

In de najaarsvergadering van het Genootschap van 23 september 2000 werden de leden opgeroepen deel te nemen aan een ontwerpwedstrijd voor de penning ter gelegenheid van het bezoek van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt-en Penningkunde aan Utrecht op 26 mei 2001, met onder andere een bezoek aan Het Nederlands Muntmuseum. Tevens werden hiervoor formulieren uitgereikt aan de aanwezige leden.

In De Beeldenaar van januari/februari 2001 werd onder Verenigingsnieuws nog een oproep aan de leden geplaatst om ook hen, die niet in Bergen op Zoom aanwezig waren, alsnog in de gelegenheid te stellen aan de ontwerpwedstrijd deel te nemen.

Dit heeft er toe geleid, dat vier leden een ontwerp hebben ingediend.

Het resultaat van de prijsvraag, de bezoekerspenning, is helaas niet tijdens de voorjaarsvergadering uitgereikt. Door problemen in het productiebedrijf was de stempel niet op tijd klaar.

Als compensatie voor de vertraging hebben alle leden van het Genootschap de fraaie penning in januari 2002 thuis ontvangen.

Bezoekerspenningen

Bezoekerspenningen zijn voor het Genootschap geen onbekend fenomeen. Er zijn vanaf 1897 een aantal voorbeelden, voor het merendeel in brons uitgevoerd.

Bezoekerspenning 1897

In 1897 heeft het Genootschap reeds vergaderd in de stad Utrecht. Ter gelegenheid van VIIe vergadering en het bezoek van het Genootschap aan de Koninklijke Utrechtsche fabriek van

Zilverwerken, firma C.J.Begeer heeft de heer Begeer een penning ter beschikking gesteld aan de 19 leden die ter vergadering aanwezig waren. De penning is in hun aanwezigheid geslagen[1].

Bezoekerspenning 1904

Ook voor de 13e vergadering te Alphen aan de Rijn in 1904 is een bezoekerspenning geslagen. Ook nu weer werd de penning vervaardigd door de firma Begeer.

De voorzijde van de penning was reeds ontworpen ten behoeve van het Vreemdelingenverkeer De Rijnstreek Alfen en op de keerzijde wordt aandacht besteed aan het KNGMP.

De penning is uitgereikt door Zwierzina in zijn functie van voorzitter van het Vreemdelingenverkeer 'de Rijnstreek Alfen'. De penning werd uitgereikt aan 25 leden van het Genootschap tijdens de ontvangst bij de heer Zwierzina thuis. Tevens werden penningen geschonken aan de verzamelingen van het KNGMP, de Société Belge en het KPK.[2]

Bezoekerspenning 1907

In 1907 was het Genootschap wederom in Utrecht en werd het bezoek wederom opgeluisterd met een bezoekerspenning. In de middag bezochten 22 leden het Aartsbisschoppelijk Museum, 's Rijks Munt, toen nog gevestigd aan de Oude Gracht en tot slot de fabriek van Begeer. De heer Carel Begeer bood de leden het fraaie herinneringspenninkje aan.

Herinneringspenning, tevens bezoekerspenning 1917

Tijdens de jaarvergadering op 23 juni 1917 te 's-Hertogenbosch bood de

Herinneringspenning/ bezoekerspenning KNGMP 23 juni 1917 Zilver/brons; 28 mm

heer Carel Begeer de aanwezige leden een herinneringspenning in zilver aan. De niet-aanwezige leden konden deze penning op aanvraag in brons verkrijgen.

De voorzijde van deze penning is driemaal gebruikt en wel in 1907, 1917 en 1942.

Herinneringspenning, tevens bezoekerspenning 1942

Op 13 juni 1942 vond te Amsterdam de jaarvergadering plaats ter herdenking van het 50-jarige jubileum van het Genootschap. Aanwezig waren 20 leden. Tijdens de vergadering bood de heer Von Weiler namens de firma Koninklijke Begeer de leden een kleine zinken herinneringspenning aan, die ontworpen was in overleg met de secretaris van het Genootschap en de heer Van Loghum Slaterus. De voorzijde van de penning wordt wederom gevormd door het sigillum van het Genootschap. De keerzijde vermeldt de herdenking van het 50-jarig jubileum. Het omschrift is ontleend aan de florijn van Overijssel 1685: DA PACEM DOMINE IN DIEBUS NOSTRIS, vervolgd door EX HOC METALLO CUSA NECESSITATIS CAUSA (wegens omstandigheden uit dit metaal geslagen).

Bezoekerspenning KNGMP Vergadering 16 november 1907 Brons; 28 mm

Herinneringspenning/ Bezoekerspenning KNGMP Amsterdam 13 juni 1942 Zinklegering; 28 mm

Bezoekerspenning 1986

In de middag van de najaarsvergadering 1986 werd het productiedeel van

Vz. bezoekerspenning gebruikt in 1907, 1917 en 1942 (2 × vergroot)

Bezoekerspenning KNGMP Utrecht 25 september 1986 Zilver; 29 mm

's Rijks Munt bezocht. Ter gelegenheid van dit bezoek werd een zilveren penning aan de aanwezige leden uitgereikt. Op de penning is naast de verwijzing naar de stad (de Domtoren) en een productiemiddel ook nog het plakkaat van Leicester vermeld. Dit plakkaat, dat toen precies 400 jaar geleden was afgekondigd en de eerste muntregeling van de Republiek vormde, was uiteraard die dag onderwerp van een lezing.

De penning was ontworpen door onze oud-voorzitter Bert van Beek, die hiervoor advies had gekregen van de Utrechtse beeldhouwer Theo van de Vathorst, die vele penningen heeft ontworpen.

Ontwerp E.T.E.Cretier

Prijsvraag 2001

Voor de prijsvraag voor de penning voor het bezoek aan Utrecht in 2001 zijn een viertal ontwerpen ingediend, die hier kort de revue zullen passeren. In alfabetische volgorde zullen de ontwerpen met vermelding van hun commentaar op de ingediende ontwerpen worden gepresenteerd van de heren:

E.T.E.Cretier
C.G.J.Pannekeet
J.E.L.Pelsdonk
D.M. Purmer

Ontwerp E.T.E. Cretier

De toelichting van de heer Cretier op het ontwerp is uitermate summier. De penning was het resultaat van enkele uren 'spelen'

Zoals te zien is, kan dit leiden tot een leuk resultaat, waarbij de invloed van de 17e eeuwse stedelijke duiten onmiskenbaar is.

Ontwerp C.G.J. Pannekeet

De heer Pannekeet geeft het ontwerp van een volledige penning, zowel de voorzijde als de keerzijde.

In de toelichting stelt hij, dat het ontwerp sober is gehouden en de moderne plaatsing van de tekst is gecombineerd met oude elementen. De opbouw van de tekst is het moderne element, waarin verzamelaars van moderne (koninkrijk) munten zich kunnen vinden. De ge-

bruikte eenvoudige afbeeldingen, welke teruggrijpen op oude voorbeelden en waarin de verzamelaars van oude munten zich kunnen vinden.

Op de voorzijde een vuurijzer, waar de initialen van het Genootschap afspringen. De tekst SAMEN DE VONK LATEN OVERSPRINGEN roept op om de 'vonk' van het verzamelen op elkaar en anderen over te brengen middels bijeenkomsten en het propaganderen van het verzamelen.

De keerzijde toont een klassiek wapenschild, gekroond door een gestileerde lelie. Dit wapenschild komt voor op de oorden en duiten van de stad Utrecht. Rondom het wapen STAD UTRECHT 26 MEI 2001.

Ontwerp J.E.L. Pelsdonk

De heer Pelsdonk heeft gekozen voor een gevende hand, met een penning, en een ontvangende hand. De handen staan symbool voor het op elkaar overdragen van kennis en het delen van elkaars verzamelvreugde. Het ontwerp benadrukt de overdracht. Op het ontwerp staat de Nederlandse kroon ter benadrukking van het predikaat 'Koninklijk' van het Genootschap.

Op de handen zijn de letters KNG-MPK zichtbaar, als verwijzing naar het Genootschap.

Voor het omschrift BEZOEK 21-4-2001 (de oorspronkelijke datum van de voorjaarsvergadering te Utrecht) is bewust gekozen voor een letter-type, dat zich flexibel met de rondingen van de penning meevormt. Dit houdt in, dat de letters en cijfers aan de buitenrand groter zijn dan aan de binnenzijde van de penning. Een duidelijk verschil met de veelal gangbare standaard-lettertypen dus. "Bovendien heb ik", aldus de heer Pelsdonk, "ervoor gekozen het woord BEZOEK binnenwaarts te plaatsen, zodat de penning vanuit één stand leesbaar is".

Vervolgens gaat de heer Pelsdonk in op de technische uitvoering van de penning en zou hij bijv. het muntveld (met kroon) willen polijsten en de rest matteren.

Ontwerp C.G.J. Pannekeet

Ontwerp J.E.L. Pelsdonk

Ontwerp D.M. Purmer

Ontwerp D.M. Purmer

Centraal in het ontwerp, aldus Michiel Purmer, staat een afbeelding van de duit van de stad Utrecht, type 1739-1793: symbolisch voor Utrecht als lokatie van de Munt en Het Nederlands Muntmuseum, maar ook voor de rijke geschiedenis van de muntslag. Hiermee is ook de link met het bezoekend Genootschap gelegd.

Bezoekerspenning KNGMP Vergadering 26 mei 2001 Tombak; 25 mm

Opvallend is, dat drie van de ontwerpers de stedelijke Utrechtse duiten gebruikt hebben als inspiratiebron voor hun ontwerp.

Voor de keuze van het winnende ontwerp was een jury ingesteld met de volgende leden:

George Sanders, bestuurslid KNGMP

Theo van der Vathorst, Utrechts beeldhouwer en medailleur

Dick Hegeman, chef vormgeving Koninklijke Nederlandse Munt

Albert Scheffers, conservator Het Nederlands Muntmuseum, voorzitter

Met meerderheid van stemmen heeft de jury, alleen de chef vormgeving gaf het ontwerp een tweede plaats, het ontwerp van Michiel Purmer verkozen om geslagen te worden.

De gekozen penning komt goed uit op het kleine vlak van de penning en is fraai uitgevoerd.

Bezoekerspenning 2001

De penning is inmiddels aan alle leden toegezonden, de oplage is 500 stuks.

Tot zover de bezoekerspenningen van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde. De bezoekerspenning 2001 is de eerste, die op basis van een prijsvraag is geslagen.

Ik zou willen besluiten met het slotwoord van een van de deelnemers:

Ik wens u veel plezier bij het kiezen van uw favoriete penning: mij heeft het meedoen in ieder geval plezier gedaan.

Jammer, dat niet meer leden dit genoegen gesmaakt hebben. ■

NOTEN

1 Zwierzina: Nederlandsche Penningen 1864-1898, *Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde* 1908, p. 6 nr.1275.

2 Zwierzina Ned Penningen 1898-heden. *Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde* 1912, nr. 478, p. 180.

Heleen Levano's experimentele jaarpenning 2002

L.F. TEDING
VAN BERKHOUT

Wie regelmatig tentoonstellingen bezoekt, heeft kennis kunne maken met de penningen van Heleen Levano. Dat zal nu voor alle leden van de Vereniging voor Penningkunst het geval zijn, want zij kreeg de opdracht voor de jaarpenning 2002.

Opvallend aan Levano's penningen is de onhollandse sfeer die zij uitstralen; zij roepen herinneringen op aan de medaillons en reliëfs van de della Robbia's, warm van kleur.

Dit komt niet alleen door het gebruik van klei, de eenzijdigheid van haar penningen, noch de maat, de kleuren en de eenvoud van het verbeelde onderwerp.

Karakteristiek is vooral de spontaniteit en de snelheid waarmee de penningen gemaakt lijken te zijn.

Heleen Levano omschreef de betekenis, die een penning voor haar heeft, als "poëzie – het vastleggen van een herinnering – een plastisch briefje aan de een of ander".

Een veel voorkomend thema is het stilleven, "Geschirr". Binnen het kader, cirkel of rechthoek, plaatst zij alledaagse keukenbenodigdheden, een voorwerp uit haar nabije omgeving of een dier. Zonder woorden.

De plasticiteit van haar penningen wordt verkregen door de afwisseling tussen rand en delen van de penning die zijn weggehaald. Het resterende beeldvlak wordt door middel van ingekerfde lijnen en kleurvlakken gescheiden. De korrelige textuur van de klei, de natuurlijke vervorming van het materiaal en de manier waarop het glazuur is aangebracht bewerkstelligen een pasteusheid als van verf.

Voorafgaand aan de opdracht heeft Heleen diverse proefpenningen gemaakt. Zij onderzocht niet alleen de onderlinge plaatsing op het vlak van de beeldelementen en tekst, maar ook soorten van klei, de werking van de verschillende glazuren, lettertype en –grootte met alle variaties van dien.

Tijdens het hele project heeft Heleen nauw samengewerkt met de keramisch ontwerper Norman Trapman. Zijn expertise was van belang om een uitvoering in hoogwaardige keramiek in een oplage van 605 exemplaren te garanderen en daarmee te voldoen aan een van de voorwaarden die het bestuur stelde bij het verlenen van de opdracht.

Van de door Heleen gemaakte kleimodellen zijn verschillende mallen en afgietsels gemaakt voordat de definitieve mal van geavanceerd, zeer hard

De experimentele jaarpenning 2002
foto: Heleen Levano.

gips was voltooid, die gebruikt kon worden in een rampers. In deze speciale machine wordt de klei, onder een druk van twee ton, in de vorm geperst. In de bovenmal is een slang gemonteerd waar onder druk water en lucht doorheen kan lopen. De klei wordt tussen onder- en bovenmal gelegd. De machine perst vervolgens heel langzaam de klei in de vorm. Na het openen van de pers blijft de klei aan de bovenmal plakken en lost de penning door water en luchtdruk. De vliesjes, die na het persen zijn overgebleven, worden weggesneden, waarna de penning moet drogen, voor hij kan worden gebakken. Vervolgens wordt het loodgrijze glazuur opgebracht en gaat hij nog een keer in de oven. De tekst en het portret heeft Heleen eerst als collage samengevoegd. Hiervan zijn tekstsheets, speciaal voor keramisch gebruik, gemaakt die op de geglazuurde penning worden geplaatst. Dan gaat de penning voor de laatste maal in de oven. Door de hitte smelt het grijze glazuur opnieuw, nu op een lagere temperatuur, en neemt het rood van de letters en het portret op.

De jaarpenning 2002 lijkt goed binnen het oeuvre van Heleen Levano te passen. We zien een tamelijk grote (de diameter is 15 cm) grijze penning met een stilleven. Op de beeldzijde staat, binnen de rand, een duif met olijftak afgebeeld met in zijn pootjes een vergiet. Het omliggende materiaal is weggehaald, de achtergrond is open.

Bij het persen is de overtollige klei buiten de rand van de penning gedrukt. Lager rondom vloeit deze onregelmatig uit.

De penning is echter niet eenzijdig. Op de ruwe achterkant zien we, verspreid over het gehele vlak, flarden tekst en een fotoportret in rood glazuur. Het zijn delen uit het bekende gedicht van Leo Vroman "Vrede" en het portret van de dichter.

Heleen Levano's penning is meer dan een stilleven. Heleeen heeft het aangedurfd om het bekende symbool voor vrede, de duif met de olijftak en strofen uit een beladen gedicht, samen te brengen met een eigen zinnebeeld, het vergiet. Het vergiet, de bak waarin de groente gewassen wordt en waaruit het vuile water door de gaatjes in de bodem kan wegstromen, heeft hier een dubbele betekenis. In samenhang met de duif met olijftak (in het gedicht: duif met in zijn klauwen een olijfboom) en delen van het gedicht op de achterzijde, symboliseert het vergiet het kwaad dat wegstroomt.

Staan op de voorkant van de penning de eenvoudige beeldelementen centraal omkaderd en verplaatst de beweging zich vanuit het midden over de rand, op de achterkant heeft Heleen slechts enkele strofen uit het lange gedicht, in flarden, vlakvullend weergegeven. Denkbeeldig loopt de tekst buiten de rand door.

In het gedicht "Vrede" verwoordt Vroman de verschrikkelijke herinneringen

Penningen in bewerking
Foto: Heleen Levano

aan oorlog en zijn vurige hoop op vrede. Deze gevoelens doen de dichters tranen vloeien.

Wat deze penning zo boeiend maakt is dat Heleen door middel van beeld en taal op beide kanten van de penning hetzelfde heeft gememoreerd, het kwaad kan weggespoeld worden, maar de bedreigende herinneringen en de ongewisheid van blijvende vrede, vormen een golfbeweging, onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Met deze penning heeft Heleen een prachtige inhoudsvolle toevoeging gemaakt aan de reeks jaarpenningen van de Vereniging. Een uitzonderlijke penning, een geslaagd experiment. ■

Heleen Levano (1941) geboren te Utrecht.

Opleiding:	Avondschool Artibus, Utrecht Academie voor Beeldende Kunsten, Rotterdam o.l.v. Jaap Kaas Instituut voor kunstnijverheidsonderwijs, Amsterdam o.l.v. Ben Guntenaar Avondopleiding Rijksacademie voor Beeldende Kunsten, Amsterdam Rijksacademie voor Beeldende Kunsten, Amsterdam o.l.v. Prof. Gregoire en Prof. Esser Ateliers '63, Haarlem o.l.v. Wessel Couzijn
Tentoonstellingen, o.a.:	Jewish Museum, New York, U.S.A. Deutsche Historisches Museum, Berlijn, Duitsland Portrettententoonstelling Huis voor beeldende kunst, Utrecht Diverse F.I.D.E.M. tentoonstellingen
Opdrachten, o.a.:	Penning mr Lau Mazirel Theaterprijs Hans Snoek
Werk:	in bezit van overheid en particulieren
Beelden op locatie, o.a.:	Zigeunermonument Museumplein, Amsterdam beeld winkelcentrum, Heiloo beeldengroep voor het gemeentehuis, Diepenveen beeld voor Lutten, Hardenberg Nationaal monument Aruba, Aruba
Publicatie:	In een Ander Gezicht

Penningnieuws

TOKY BAUTZ
'Je débute par l'oreille'
Gietpenning in brons, 54 x 58 mm
Vz. : Portret van de schrijver
S.B. Beckett en profil
Kz.: Het oor van Beckett, zijn naam en de proclamatie:
'Je débute par l'oreille'
Een citaat uit de roman 'l'Innommable'. In zijn filosofische implicaties genomen slaat dit gezegde op heel Becketts oevre terug, maar in het bijzonder op zijn zogenaamde kritische teksten en het meesterwerkje 'Compagnie'.

De rubriek Penningnieuws biedt ruimte aan medailleurs om in kort bestek (maximaal 100 woorden) nieuwe penningen onder de aandacht te brengen. Bijdragen met foto's kunnen zij sturen aan de redactie van *De Beeldenaar* of aan redacteur Jannes Limperg, Bestevaerstraat 200, 1055 TS Amsterdam. Gelieve te vermelden of de foto's na gebruik beschikbaar gesteld mogen worden aan het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie in Den Haag.

CARLA KLEIN

50 jaar Numismatische Kring Groningen 2001

Gietpenning in brons van ca. 65 mm doorsnede

Vz.: Een op haar knieën zittende vrouwfiguur als personificatie van de 'Numismatiek'. Zij zit voor haar penningkabinetje waarvan een lade uitgeschoven is en koestert een numismatisch voorwerp in haar handen.

Kz.: Achterkant van het kabinetje en de tekst Numismatische Kring Groningen 1951 2001 ■

MUNTHANDEL G.HENZEN

~ Antieke Munten (Grieks,Romeins en Byzantijns)
~ Nederlandse Munten (600 - heden)
~ Buitenlandse Munten (600 - heden)
~ Archeologische voorwerpen

Vraag onze zeer uitgebreide en rijk geïllustreerde tweemaandelijkse prijslijst aan !

Postbus 42 3958ZT Amerongen ~ Tel.0343 - 430564 / Fax.0343 - 430542

Boekbespreking

L.M.J. BOEGHEIM

Henk Povée *De Gulden. geschiedenis van Nederlands nationale munt.* Uitgeverij Thoth, Bussum 2001 – ISBN 90 6868 289 X, 144 blz., prijs € 27,50

De omwisseling van onze nationale munt voor de euro werd door een aantal schrijvers aangegrepen om de geschiedenis van de gulden vanuit verschillende gezichtspunten onder de loep te nemen. De schrijver van bovengenoemd boek koos hiertoe een wat ongebruikelijke indeling voor zijn werk. Hij voerde namelijk na elk van de elf hoofdstukken waaruit zijn wrochtsel bestaat een gele pagina in, waarop de ondertiteling van het voorafgaande hoofdstuk te berde wordt gebracht. Dit resulteert veelal in een herhaling – zij het met andere woorden – van het geschrevene in dat hoofdstuk. De gevolgde methode doet soms ook af aan een logische volgorde. Een aantal aan de vaderlandse geschiedenis ontleende gegevens – hoe interessant op zichzelf ook - houdt bovendien nauwelijks verband met de gulden.

Helaas bevat het boek ook nogal wat onnauwkeurigheden. Zo wordt op pagina 18 vermeld dat de eerste goudgulden in Brabant in 1325 zou zijn gemunt onder Hertog Jan de Derde. Er was echter al een goudgulden gemunt onder Jan de Tweede (1294-1312), van het type St. Johannis met de lelie. (Delm. 38). Hoewel deze goudguldens in de regel niet werden gedateerd mag worden aangenomen dat de muntslag in het begin van de regeringsperiode – dus nog voor 1300 – zal hebben plaatsgevonden. Immers zeker in de Middeleeuwen hadden de diverse heren veel geld nodig, vooral als ze pas aan het bewind waren.

De eerste goudgulden in Gelderland verscheen onder Reinoud III. Het betreft de zgn. St. Jansgulden, die omstreeks 1345 werd geslagen. In Holland zag een klein aantal goudguldens als eersteling het licht in 1349 onder Willem V. Een regelmatige aanmunting van goudguldens in Holland vond vanaf 1378 plaats.

De verklaring van het woord *biljoen* op pagina 20 mag rekenkundig juist zijn, maar ligt numismatisch enigszins anders. Dit woord werd eertijds gebruikt om edelmetaal anders dan wettig betaalmiddel aan te duiden. Later werd met biljoen een zilveren munt met een hoog kopergehalte aangeduid.

Het muntmeesterteken (pagina 21) *vis met ster* komt alleen voor op enkele munten van de Nederlandse Antillen. Het werd gebruikt toen na de pensionering van 's Rijks Muntmeester, dr. J.W.A. van Hengel, in 1969 voor de Antillen in haast munten moesten worden geslagen met oude stempels in verband met het nijpende tekort aan kleingeld. Op Nederlandse munten is nooit een ster aan het muntmeesterteken van Van Hengel toegevoegd, omdat hij direct werd opgevolgd door zijn langjarige medewerker dr. ir. M. van den Brandhof.

Ir. P. van den Berg voerde het muntmeesterteken *aambeeld* als interim manager van 19 oktober 1987 tot 12 december 1988. Het muntmeesterteken *pijl en boog met ster* is door hem nooit gevoerd.

Er bestaat geen wettelijk voorschrift voor het toevoegen van een ster aan het muntmeesterteken. Wel is het sedert het einde van de 19e eeuw gebruikelijk dat een waarnemend muntmeester aan het teken van zijn voorganger een sterretje toevoegt.

's Rijks Munt werd overigens in 1994 geprivatiseerd en niet in 1992, terwijl de op pagina 27 afgebeelde Karolusgulden ook al werd afgebeeld op pagina 9.

De op pagina 41 onder de titel *Het letterlijkste kwartje* gegeven beschrijving van het kappen van munten is vrij summier. Afgezien van het feit dat op Curaçao al in 1796 munten werden gekapt, hield het Koninklijk Besluit van 10 mei 1826 , waarmee het Nederlandse muntstelsel op Curaçao werd ingevoerd, ook een tarifering van vreemde munten in. Deze werden dus niet ongeldig verklaard. Voor het kappen van de Nederlandse guldens in 1838 was door de Nederlandse gezaghebber, R.F. Baron Van Raders, toestemming aan de minister van Koloniën gevraagd. Gezien de urgentie wachtte Van Raders het antwoord niet af en liet tot kapping overgaan, overigens zeer tot ongenoegen van de minister. Deze achtte het ongebruikelijk het hoofd des Konings in vieren te hakken, maar toen was het kwaad al geschied.

Op pagina 40 wordt als prijs van de dubbele dukaat 2000 een bedrag van *f* 299.- vermeld. Het is niet erg duidelijk waarom alleen de prijs van de dubbele dukaat wordt genoemd? Er worden in Utrecht toch wel meer dukaten geslagen?

De op pagina 48 gebruikte aanduidingen *voorkant* en *achterkant* lijken niet afkomstig van een numismaat. Voor- en keerzijde ware gebruikelijker.

Op pagina 67 is sprake van een niet bestaand biljet van 25 euro en op pagina 75 wordt een vijfgulden stuk van Willem III vermeld, dat nooit is uitgegeven.

Dat zoals op pagina 90 aangegeven de *aangepaste munten* in januari 1942 in omloop kwamen, waarop spoedig daarna de zinken centen en stuivers ongeldig werden verklaard, lijkt mij sterk. De bezetter was toch niet zo gek de zojuist ingevoerde zinken munten kort daarna alweer te gaan intrekken?

Wat het op pagina 93 aangehaalde vervoer tijdens de hongerwinter betreft, dit werd hoofdzakelijk gestagneerd tengevolge van de spoorwegstaking, die op 17 september 1944 werd geproclameerd. De voedseldroppings door de geallieerden vonden eerst vanaf eind april 1945 plaats.

De dagelijkse behoefte aan calorieën, waarvan sprake op pagina 94, bedroeg overigens tenminste tweeduizend en geen tweehonderd eenheden per persoon.

Het op pagina 96 afgebeelde muntbiljet (gedateerd 18 mei 1945) werd eerst bij de geldzuivering in september 1945 in omloop gebracht. De Amerikaanse biljetten, die bij de bevrijding van Zuid Nederland in omloop kwamen, hebben een andere tekening. Hierop "kijkt" Koningin Wilhelmina naar links. Overigens zou in een boek met als titel *De Gulden* een bespreking van de in de Verenigde Staten tijdens de Tweede Wereldoorlog geslagen guldens beslist niet misplaatst zijn geweest.

Op pagina 107 bleef onvermeld dat de Muntwet van 1948 ook een einde maakte aan de halve gulden.

Summa summarum: Het in Italië gedrukte boek is zorgvuldig gebonden, voorzien van een kleurrijke stofomslag en vervaardigd op fraai papier. Het maakt op het eerste gezicht een prettige indruk. Overvloedige met zorg gekozen illustraties maken het werk tot een interessant plaatjesboek, hoewel het merendeel van de illustraties bij muntverzame-laars wel bekend mag worden verondersteld. Daarbij kan men zich niet onttrekken aan de indruk dat het boek in haast schijnt te zijn geschreven, waardoor een aantal van de gesignaleerde onjuistheden kon ontstaan. Het moet dan ook minder geschikt worden geacht als naslagwerk, maar zal als zodanig ook wel niet zijn bedoeld. Niettemin toch een leuke aanwinst voor de boekenkast. ■

D. PURMER

H.E. van Gelder, De Nederlandse munten, achtste herziene en aangevulde druk, uitgeverij Het Spectrum B.V., Utrecht, 2002 ISBN 90 274 6967 9. Omvang: 296 pag; formaat 21,5 x 14 cm, boekhandelsprijs € 20,-

In 1965 verscheen de eerste druk van de pocket "De Nederlandse munten" van prof. Dr. H.E. van Gelder. Het boek werd ongekend populair. In 1980 verscheen de zevende bijgewerkte druk. Daarna werd het stil. De pocket kende slechts één bezwaar: door een slechte lijming van de rug viel hij bij regelmatig gebruik vaak snel uit elkaar, hetgeen wel de aanschaf van nieuwe drukken stimuleerde.

Het is bijzonder verheugend, dat nu de achtste herziene en aangevulde druk in september 2002 is verschenen, ruim 20 jaar na de vorige druk. Het formaat van de pocket is wat groter geworden, de kwaliteit van de foto's is ten opzichte van de vorige druk verbeterd, de fotobijschriften vermelden nu ook het gewicht en de diameter van de afgebeelde stukken, zodat ook de niet-verzamelaar aan de hand van de foto's en de bijschriften muntstukken kan herkennen en toeschrijven. Wat tevens belangrijk is: de binding is zodanig verbeterd, dat in de toekomst niet meer gevreesd behoeft te worden voor het uiteen vallen van de pocket.

De werkelijke aanvullingen van de pocket zijn tweeërlei. Allereerst opent het historisch gedeelte met een hoofdstuk van prof. Roymans over de Keltische muntslag in het Neder-Rijnse gebied. Op basis van de nieuwste gegevens schetst prof. Roymans een beknopt overzicht van de geschiedenis van het vroegste muntgebruik in het huidige Zuid- en Midden-Nederland, Noord België en het aangrenzende deel van het Noord-Rijngebied tot Bonn van ongeveer het midden van de tweede eeuw voor Chr. tot het midden van de eerste eeuw na Chr. Tot het midden van de eerste eeuw voor Chr. circuleerden er vrijwel uitsluitend geïmporteerde gouden munten.

De drastische toename van het muntgebruik in de Neder-Rijnse regio wordt door prof. Roymans gemotiveerd. Op basis van vondsten, die een dichte verspreiding in het Nederlandse rivierengebied hebben, veronderstelt prof. Roymans, dat een groot deel van de munten is geslagen door de Bataven. Hij wijst ook nog op de grote variatie van kleine bijtekens op de munten. De koperen AVAVCIA munten worden door hem als een lokale aanmunting gezien.

Daar waar prof. Van Gelder de Nederlandse muntslag laat aanvangen in de zesde eeuw kan de aanvang nu op basis van nieuwe inzichten worden gesteld op 50 voor Chr. Op uitdrukkelijk verzoek van de familie Van Gelder zijn de hoofdstukken 2 t/m 9 ongewijzigd overgenomen uit de zevende druk. Hiermee is het standaardwerk van Van Gelder – nu geactualiseerd met de hoofdstukken 1 en 10 – volledig behouden. Dit betreft de volgende hoofdstukken:

2 De oudste Nederlandse munten, 500-1250
3 Middeleeuwse differentiatie, 1250-1425
4 De Bourgondische unificatie, 1425-1572
5 Verbrokkeling door de opstand, 1572-1606
6 Muntorganisatie en muntomloop in de Republiek
7 Strijd om eenheid van de munt, 1606-1694
8 De munt van de Verenigde Nederlanden, 1694-1806
9 Het geld van de eenheidsstaat, 1806-1964

Gezien het hoofdstuk van Roymans had het woord oudste in hoofdstuk 2 beter kunnen vervallen.

Albert A.J. Scheffers heeft in hoofdstuk 10 de geschiedenis van de Neder-

landse munten vanaf 1980 tot en met 2001 behandeld, waarmee de geschiedenis van de Nederlandse munten weer volledig bij is. Bij het doorlezen realiseer je je dat er de afgelopen twintig jaar veel gebeurd is. De cent is vanaf 1 maart 1983 buiten omloop gesteld. Bij de nieuwe munten van koningin Beatrix heeft de ontwerper Bruno Ninaber van Eyben het portret op de voorzijde sterk gewijzigd, terwijl op de keerzijde van de munten het gekroonde rijkswapen is verdwenen. In deze periode vond de invoering van het vijfguldenstuk plaats, alsmede de introductie van de zilveren 50 en 10 gulden. Scheffers eindigt met de introductie van de Euro. Tot besluit vermeldt hij, dat de naam gulden blijft voortleven in Suriname en de Nederlandse Antillen.

Het systematisch gedeelte is conform de zevende druk met de volgende hoofdstukken:
- Muntheren en muntplaatsen in Nederland
- Muntstelsel van de Bourgondische Oostenrijkse Nederlanden
- Muntstelsel van de Republiek der Verenigde Nederlanden

De beknopte bibliografie is aangevuld met de belangrijkste literatuur verschenen sinds de vorige druk.

De keuze om het werk van Van Gelder volledig in stand te houden leidt helaas ook tot enkele beperkingen. Zo zou onder meer in het systematische gedeelte wat meer aandacht aan de Keltische muntslag, de productie van de hagemunten en de muntslag van Limburg en Brabant geschonken moeten worden.

Voor iedereen, die kennis wil nemen van de Nederlandse muntgeschiedenis vindt in deze pocket een welkome en noodzakelijke aanvulling, die van de zeer gevarieerde Nederlandse muntslag een beknopte, maar wel zeer boeiende beschrijving geeft. De boekbespreking in De Geuzepenning van oktober 1965 besloot met de volledig door mij gedeelde slotzin: "Ondanks het pocketformaat een belangrijk handboek met een zeer rijke inhoud". Zij, die reeds beschikken over een oudere editie, kunnen met deze achtste druk met zijn kwalitatief hoogwaardige illustraties en een betere bindmethode kennis nemen van een naar de nieuwste inzichten aangevulde versie van het standaardwerk van prof. H.E. van Gelder. ■

Verenigingsnieuws

ERIK
VAN DER KAM

Najaarsbijeenkomst te Nijmegen van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde op 28 en 29 september 2002

Zaterdagmorgen om 10 uur precies ging de poort open van het nieuwe museum Het Valkhof te Nijmegen en begon de tweedaagse bijeenkomst van het Genootschap samen met de 'Verein der Münzfreunde für Westfalen und Nachbargebiete'. Ruim 80 leden en introducees van beide verenigingen hadden de gang naar Nijmegen gemaakt.

De ledenvergadering was genoeglijk en constructief. Na de overleden leden te hebben herdacht en de nieuwe leden te hebben verwelkomd, ging de voorzitter over tot de verschillende punten die op de agenda stonden. De stand van zaken met betrekking tot De Beeldenaar werd door ondergetekende gegeven. Het bestuur van de Stichting De Beeldenaar en de eindredacteur verwachtten dat de ontstane achterstand spoedig wordt ingelopen. Tevens kon de assessor meedelen dat alle leden in oktober een index (ruim 160 pagina's) toegestuurd krijgen, waarvoor bijzonder veel werk is verricht door Louk Boezelijn, hetgeen dan ook terecht met een luid applaus werd beloond. Vervolgens gaf Marcel van der Beek in het kort de voortgang van de Jaarboeken weer. Zoals hij het zag zou deel 87 (2000) nog dit jaar verschijnen en deel 88 (2001) in de eerste helft van 2003. Vervolgens ging de vergadering over tot het voorstel om de jaarboeken vanaf

Voor de ruïne van Batenburg

deel 1 (zowel het Tijdschrift als het Jaarboek voor Munt- en Penningkunde) op CD-rom uit te brengen. De vergadering gaf, na een inleiding door Etco Cretier en Marcel van der Beek, door middel van een applaus haar instemming te kennen met het idee. Het bestuur kreeg toestemming op de ingeslagen weg voort te gaan en enige fondsen die het Genootschap bezit voor dit doel aan te spreken. Een zeer genereus aanbod van Willem van Alsenoy om zijn serie jaarboeken voor het scannen beschikbaar te stellen werd door het bestuur in beraad genomen; vermoedelijk hoeft hiervan door andere toezeggingen geen gebruik te worden gemaakt.

Na de vergadering hield professor dr Peter Berghaus, die even daarvoor al wegens zijn 60-jarig lidmaatschap voor het voetlicht was gehaald, een lezing over Amsterdamse munthandelaren rond het jaar 1700. Helder formulerend en met lichtbeelden verluchtigd hield deze 82(!)-jarige numismaat zijn verhaal. Hierna gingen wij voor de lunch naar het buffet in het museum. Na de lunch konden wij nog genieten van een tweetal lezingen; de eerste door Albert Kruse die ons aan de hand van een groot aantal dia's het wel en wee toonde van de Russische kloppen op Europese munten (de zogenaamde Jefimki).

Vervolgens – zonder theestop door het uitlopende programma - kwam Ben ter Horst voor het voetlicht met een lezing over de vroegste munten te Nijmegen. Hierbij ontvingen de deelnemers een goed verzorgde informatieklapper.

Na nog een bezoek aan het museum te hebben gebracht, dat inderdaad een zodanige opstelling heeft dat het getoonde niet wordt afgeleid door een overdadig versierde omgeving, vervoegden wij ons bij restaurant QqueleQ waar het samenzijn zich meer dan genoeglijk voortzette.

Zondag bleken zo'n 50 leden en introducées het programma te willen vervolgen. Om elf uur had iedereen zich

Bezoek aan het stadje Batenburg

In de bus op weg naar Batenburg

verzameld aan de Waalkade en konden wij plaats nemen in ons vervoermiddel van die dag, een bus. Onze eerste stop was Batenburg en al tijdens de busrit vertelde Michiel Purmer een en ander over de geschiedenis van deze heerlijkheid. Eenmaal op onze plaats van bestemming aangekomen vervolgde hij zijn relaas tijdens een rondleiding door het pittoreske stadje en de ruïne van het kasteel. Bij uitzondering mochten wij een gerestaureerd gewelf onder het slot bekijken. Niemand wilde dit missen en met ware doodsverachting daalden ook de minst goed ter been zijnde leden af.

Vervolgens begaven wij ons naar de Batenburgse eetgelegenheid 'Uitbaterij De Viersprong' waar een eenvoudige doch voedzame lunch op ons stond te wachten. Na de lunch trokken wij ons terug in één van de eetkamers van De Viersprong en werden daar vergast op een lezing door Michiel's vader Dick Purmer over de Batenburgse muntslag. Na deze lezing bracht de chauffeur ons naar de laatste stop, het stadje Megen. In de bus kregen we de papieren neerslag van een lezing door Tom Passon , 'Muntslag van het graafschap Megen' uit oktober 2001

Megen zelf toonde zich in al haar charme: prachtig gelegen en een monument op zichzelf, door een schitterende namiddagzon verlicht.

Die zon toonde ons ook dat de dag al ver gevorderd was en dat onze individuele stadswandeling beperkt moest worden tot een kwartiertje. Naar goed Brabants gebruik liep dit gelukkig uit tot een half uur. Vervolgens bracht de bus ons via de snelweg terug naar Nijmegen waar we meer dan voldaan uitgeladen werden op de Waalkade en elkaar een goede thuisreis wensten. Je kunt je dagen slechter besteden! ■

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
E.T.E. Cretier, secretaris
p/a De Nederlandsche Bank nv
Postbus 98
1000 AB Amsterdam
tel. 020-5242274, fax 0481-350881
e-mail: genootschap@hetnet.nl
Postbank 31187 t.n.v. Genootschap, Amsterdam

NIEUWSBRIEF VOOR DE NUMISMATISCHE KRINGEN
Redactie/secretariaat:
Gruttostraat 3
3145 CB Maassluis
tel. 010-5914709

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen, en opzeggingen:
M. Kemper-Koel
Herman de Ruijterweg 2
4254 EG Sleeuwijk
tel. 0183-307236, fax 0183-307356
e-mail: info@penningkunst.nl
http://www.penningkunst.nl
Postbank 96820 t.n.v. Vereniging voor Penningkunst

Bestellingen van penningen:
A.M.W. Slager-Dijkstra
Voorstraat 13C
4033 AB Lienden
tel. 0344-601653
e-mail: slager@uwnet.nl

Tentoonstellingen

KONING-STADHOUDER WILLEM III. MUNTHER-VORMING EN -MECHANISATIE IN DE REPUBLIEK EN ENGELAND

In 1689 werd Willem III samen met zijn Engelse vrouw Mary gekroond tot koning en koningin van Engeland. In de periode dat Willem III koning van Engeland en stadhouder van de Zeven Provinciën was hebben zich diverse interessante ontwikkelingen op het gebied van de muntomloop en muntproductie voorgedaan. Deze twee thema's vormen de hoofdonderwerpen van de tentoonstelling die in Het Nederlands Muntmuseum te zien zal zijn.

Een belangrijke gebeurtenis was de introductie in de Republiek én in Engeland van nieuwe muntseries. In Engeland werden de oude munten tussen 1696 en 1698 vervangen door nieuwe, mechanisch geproduceerde stukken. In de Republiek werd vanaf 1670 een voorzichtig begin gemaakt met mechanisatie van de muntproductie. De ontwikkelingen op muntgebied worden in een historische context geplaatst met behulp van penningen, prenten en andere objecten. In de tentoonstelling zijn bijzondere bruiklenen te zien van het Bank of Engeland Museum, munten en muntstempels uit de collectie van het Museum of the Royal Mint, tekeningen van muntapparatuur van de hand van Daniel de Blieck uit het Zeeuws Archief te Middelburg en penningen uit de collecties van Museum Paleis Het Loo te Apeldoorn en Teylers Museum te Haarlem.

De bij de tentoonstelling uitgebrachte publicatie sluit aan bij de audiovisuele presentatie in de tentoonstelling en gaat in op de penningkundige geschiedenis van Koning-stadhouder Willem III. Deze publicatie is geschreven Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden, Nationaal Museum Paleis 't Loo Apeldoorn.

Tot 14 maart 2003 in Het Nederlands Muntmuseum, Leidseweg 90 te Utrecht (030-2910410); geopend maandag t/m vrijdag 10-16 uur.

VOOR TEMPEL EN KROEG
Romeins geld uit de keizertijd

De nieuwe tentoonstelling van Het Koninklijk Penningkabinet neemt de bezoeker mee terug in de tijd, naar het Romeinse rijk in de tweede eeuw. Voor het eerst in de geschiedenis was er sprake van een uitgebreid en samenhangend geldstelsel dat de burger in staat stelde om elk gewenst bedrag met gepaste munt in goud, zilver of koper te betalen.

Ontmoet keizer Trajanus en zijn familie en hoor over zijn heldendaden in een verrassende, sfeervolle Romeinse omgeving. Breng een bezoek aan de kroeg en luister naar het gesprek tussen de herbergier en een soldaat.

Ontdek het antwoord op brandende geldvragen zoals, wat was er te koop, hoeveel verdiende een soldaat en hoeveel geld had je nodig voor een avondje uit, wat was een passend geschenk voor de goden?

Van 28 jabuari 2003 tot 28 september 2003 in het Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet, Rapenburg 26 te Leiden (071-5160999); geopend dinsdag t/m vrijdag 10-17 uur, zaterdag, zon- en feestdagen 12-17 uur.

LEERGELD BETALEN

De diverse leermiddelen met de nadruk op speelgeld, zowel in de vorm van munten als bankbiljetten, zijn in een aantal vitrines tentoongesteld. Ook aan spaarpotten is aandacht besteed.

Tot eind februari 2003 in Munt- en Penningkabinet van de Spaar en Voorschotbank, Jan Binneslaan 8a, Surhuisterveen (0512-369999); geopend dinsdag t/m vrijdag 14-17 uur.

SCHOONHEID UIT DE WERELD VAN KLEIN

De jubileumtentoonstelling bij haar 60e verjaardag

Het werk van de beeldhouwster en medailleur Carla Klein trekt door zijn originele visie en vaak verrassende subtiele vormgeving de aandacht van een steeds groter wordend publiek. Het Munt- en Penningkabinet van de Spaar en Voorschotbank is er dan ook trots op een overzichtstentoonstelling van haar uitgebreide œuvre te kunnen presenteren. Carla's werk als beeldhouwster en medailleur is haar leven. Ingetogen, maar eigenzinnig volgt zij haar weg, geboeid door beweging, muziek en gefascineerd door oude culturen als die van de Etrusken en de wereld van het antieke Griekenland. Kwantiteit is niet van belang, wel de blijvende kwaliteit en artisticiteit zoals wij die aantreffen in haar sculpturale penningen met een laag reliëf, maar kleine beeldhouwwerkjes met een hoog reliëf. Bovenstaande tekst is ontleend aan het jubileumboek dat werd uitgegeven ter gelegenheod van haar vijftigste verjaardag. De tekst zou suggeren, dat haar werk moeilijk toegankelijk is, maar niets is minder waar. Wie het vermogen bezit de schoonheid in Klein te herkennen, zal genieten van de tentoonstelling.

Van 3 maart tot 13 mei 2003 in Munt- en Penningkabinet van de Spaar en Voorschotbank, Jan Binneslaan 8a, Surhuisterveen (0512-369999); geopend dinsdag t/m vrijdag 14-17 uur.

Civitat
Munt- en edelmetaalhandel

GROOT ASSORTIMENT:
- Provinciale munten
- Koninkrijks munten o.a. topkwaliteit
- Gouden munten
- Bankbiljetten

LUTTEKESTRAAT 31 8011 LP ZWOLLE
TEL: 038-422 33 68 FAX 421 66 43

☞ Doorlopend te koop gevraagd:
Munten en muntverzamelingen

BEZOEK GEHEEL VRIJBLIJVEND ONZE WINKEL DINSDAG T/M ZATERDAG VAN 10.00 TOT 17.30 UUR

Karel de Geus

MUNTEN HANDEL

Stratumsedijk 47-49, 5611 NC Eindhoven
Tel. 040 - 2123455 – Fax 040 - 2110845
E-mail: numis@kareldegeus.nl
Website: www.kareldegeus.nl

Voor inkoop-verkoop-veilingen-taxaties-opdrachten-adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van
al uw munten en bankbiljetten

Overweegt u thans uw verzameling, of een gedeelte hiervan te verkopen? Nu, of op de wat langere termijn, is het goed om hierover eens met ons van gedachte te wisselen. Maak vrijblijvend een afspraak.

Karel de Geus Muntveilingen B.V.
Tel. 040 - 2123455

Van der Dussen Numismatic Books
Tel. 043 - 3215119, website: www.vanderdussen.com

JEAN ELSEN n.v.

Antieke, middeleeuwse en moderne munten
Jaarlijks houden wij 4 veilingen. Tevens verzenden wij regelmatig lijsten met munten aan vaste prijzen

In het hart van Europa

Veiling 73:	*15 maart 2003*
Veiling 74:	*14 juni 2003*
Veiling 75:	*13 september 2003*
Veiling 76:	*13 december 2003*

Tervurenlaan 65 — België – 1040 Brussel
Tel.: +32-2-734.63.56 — Fax: +32-2-735.77.78

Website: http://www.elsen.be
E-mail: numismatique@elsen.be

Munthandel Verschoor

Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten
VOC + Nederlands-Indië

1736. 'S-HERTOGENBOSCH. LINTWERKERS.
Vz. St. Maarten te paard.
Kz. Op elkaar geplaatste rollen lint op een tafel, daarboven een kroon, ter weerszijden het gildenummer 6.
Omschrift: ❀ S.MARTINUS.PATROON VAN DE LINT WERCKERS 1736
WK.10.1 messing gegraveerd, ovaal met oog, 44.5 x 62 mm.

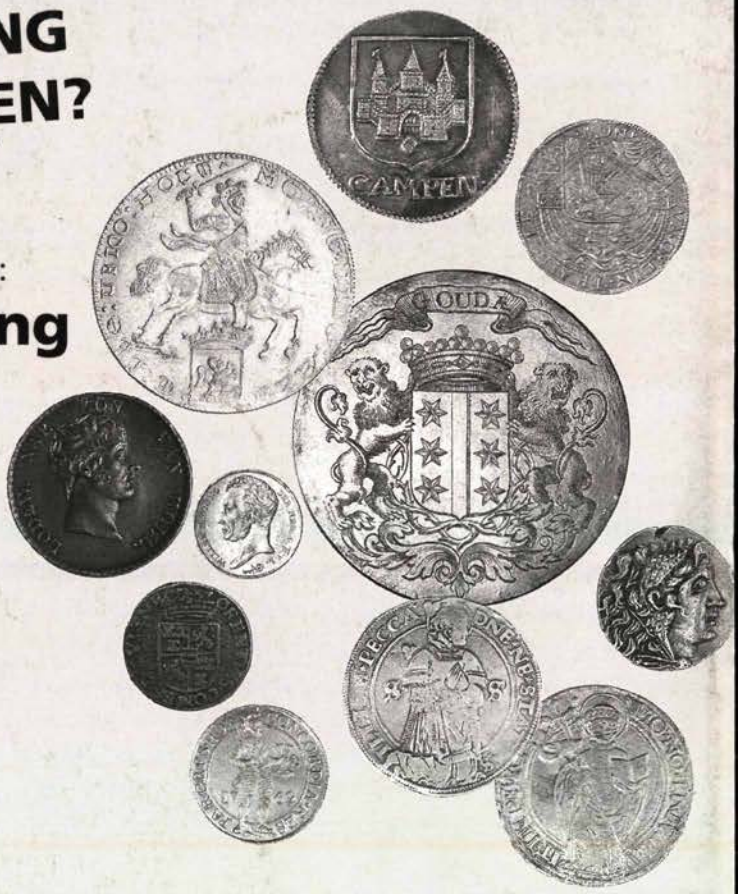
POSTBUS 5803 - 3290 AC STRIJEN
TEL: (078) 674 77 12 - FAX: (078) 674 44 24

info@verschoor.com
http://www.verschoor.com

De Nederlandsche Muntenveiling

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. 0294 - 43 30 55

NEDERLANDSCHE MUNTEN VEILING

De Nederlandsche Muntenveiling
Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp
Gediplomeerd veilinghouder en taxateur

Internet:
www.nmv.nl